

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”

Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

CS III Mihai Vladimir ZODIAN

**PROLIFERAREA NUCLEARĂ
ȘI ECHILIBRUL STRATEGIC CENTRAL
ÎN SECOLUL XXI**

Studiu de specialitate

**EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE „CAROL I”
BUCUREȘTI, 2020**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ZODIAN, MIHAI V.

Proliferarea nucleară și echilibrul strategic central în secolul XXI : studiu de specialitate / CS III dr. Mihai Vladimir Zodian. – București : Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-660-434-5

32

Copyright © 2020

Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate
Universității Naționale de Apărare „Carol I”

- *Lucrarea face parte din Planul de cercetare științifică al Universității Naționale de Apărare „Carol I” și este distribuită conform reglementărilor în vigoare.*
- *Lucrarea a fost avizată în ședința Consiliului Științific al CSSAS; responsabilitatea privind conținutul revine în totalitate autorilor.*

ISBN 978-606-660-434-5 (tipărit)

ISBN 978-606-660-436-9 (online)

Cuprins

Cuvânt înainte	5
Introducere	7
Capitolul 1	
Echilibrul nuclear și proliferarea:	
sensuri și schimbări	13
1.1. Ce se schimbă?	14
1.2. Scurt istoric al echilibrului nuclear central	19
1.3. Scurt istoric al proliferării nucleare.....	24
Capitolul 2	
Mecanisme explicative și schimbarea în domeniul nuclear	31
2.1. Teorii ale înarmării	32
2.2. De ce se schimbă? Tranziția puterii și descurajarea rațională	36
Capitolul 3	
Predicții și scenarii despre înarmarea nucleară	46
3.1. Scenarii bazate pe putere	48
3.1.1. Hegemonia și schimbarea clasamentului puterii	48

3.1.2. Bipolaritatea și reducerea decalajului	51
3.1.3. Multipolaritatea și problema nucleară	54
3.2. Alte tipuri de scenarii	57
Concluzii	63
Bibliografie	67

NUCLEAR PROLIFERATION AND THE CENTRAL STRATEGIC BALANCE DURING THE 21st CENTURY

- **Nuclear balance and proliferation** ■ The strategic nuclear balance
- **Theories of weapon development** ■ Arms races ■ Power transition
 - Rational deterrence theory ■ **Predictions** ■
- Hegemony and nuclear balance ■ Bipolar systems ■ Multipolarity

This paper identifies some of the ways in which the central nuclear balance can change, due to nuclear proliferation, in both its horizontal and vertical forms. For this, a theoretical prediction is employed, based on a combination between power transition and rational deterrence frameworks. The results are a couple of general scenarios based on foreseeable distribution of capabilities, but also on other criteria, like technological change or disintegration of a significant actor.

INTRODUCERE

Scopul lucrării este de a investiga posibilitatea ca proliferarea „armei absolute” (B. Brodie), să conducă la modificarea echilibrului nuclear central de forțe dintre Washington și Moscova, echilibru format în timpul Războiului Rece și care există și în zilele noastre, deși într-o formă modificată¹. Este un demers în esență speculativ expus riscurilor aferente. Totuși, orice formă de cunoaștere trebuie să permită elaborarea de predicții sau, cel puțin, de estimări și de scenarii pe baza teoriilor și faptelor existente.

Tema este interesantă deoarece este de așteptat ca armamentul nuclear să influențeze noile configurații ale relațiilor internaționale, chiar dacă în modalități diferite de cele ale Războiului Rece și este bine să fim pregătiți pentru aceste posibilități măcar din punct de vedere intelectual. Sunt câteva motive pentru acest lucru: mai întâi, puterea distructivă a acestuia nu va fi depășită în viitorul previzibil; schimbările tehnologiei militare oferă noi metode pentru a-l consolida, în ciuda unor speranțe excesiv de optimiste din anii `90 și continuă investițiile în sectorul respectiv. De exemplu, asistăm la experimentarea unor noi tipuri de vectori și de focoașe ofensive, cum ar fi rachetele hipersonice².

În același timp, unele aspecte ale politicii internaționale sunt în schimbare, sau, cel puțin, sunt considerate așa de o parte importantă a elitelor și opiniei publice. Procese ca modificarea relațiilor de putere la nivel mondial și globalizarea interacționează cu agenda de securitate nucleară și pot produce situații și contexte noi, chiar dacă, în general,

¹ Bernard Brodie (coord.), *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*, New York: Harcourt, Brace and Company, f. 1., 1946.

² S.J., „What are hypersonic weapons?”, *The Economist*, 3 ianuarie 2019, URL: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2019/01/03/what-are-hypersonic-weapons>, accesat în iulie, 2019.

echilibrul central a fost destul de stabil. În viitor, nu este garantat că lucrurile vor rămâne așa.

Modernizarea arsenalului nuclear chinezesc din ultimii ani a trezit temeri în rândul elitelor americane despre intenția de a dobândi forțe capabile nu doar de o descurajare minimală, ci și pentru realizarea unor obiective mai ambițioase³. Situația nu este încă foarte clară, opiniile respective fiind destul de controversate. Cu toate acestea, ideea modificării echilibrului nuclear central nu mai pare atât de fantastică ca acum câteva decenii.

Academic, demersurile anticipative pot trezi scepticismul, deoarece tind să eșueze frecvent, iar valoarea lor este deseori contestată, dar reprezintă o bună ocazie pentru a clarifica teoriile și a le face mai compatibile cu empiricul⁴. Este important de adăugat că termeni ca echilibru, descurajare și proliferarea sunt folosiți în mod echivoc, ceea ce poate induce confuzie în explicații și prescripții; de exemplu, nu este clar dacă arsenalul chinez corespunde categoriei de descurajare minimală sau celei de distrugere asigurată. Înarmarea continuă să reprezinte o serie de procese greu de explicat.

Principalul argument al studiului este că echilibrul nuclear central se poate modifica, în condițiile în care puterea dominantă intră într-o perioadă de declin pe termen mediu; se angajează într-o rivalitate intensă cu competitorii săi, iar aceștia din urmă încearcă să se apropie de capacitățile sale militare și în acest domeniu. Ipoteza reprezintă o predicție teoretică formulată pe baza unei combinații dintre teoria tranziției puterii și cea a descurajării raționale; prima recurgând la variabila distribuției de putere la nivel sistemului

³ Hans M. Kristensen, Matt Corda, „Chinese Nuclear Forces 2019”, *Bulletin of Atomic Scientists*, 28 iunie 2019, pp. 171-178, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2019.1628511>, accesat în iulie, 2020.

⁴ Philip E. Tetlock, Dan Gardner, *Superforecasting: The Art and Science of Prediction*, Broadway Books, f. 1., 2016.

internațional și este sprijinită în mod rezonabil de fapte, iar cea de-a doua simplifică factorii necesari explicației⁵.

Una dintre problemele studiilor strategice este că nu știm foarte bine de ce se înarmează statele și cum funcționează proliferarea nucleară și deseori suntem prinși în capcana unor idei de-a gata. De exemplu, există state care au renunțat la armele nucleare și state care au refuzat să le construiască, iar acestea reprezintă majoritatea celor care dețin capacitatea științifică și industrială de a le construi⁶. Acest lucru ne obligă să facem o opțiune teoretică.

În acest caz, nu avem de-a face cu un corp teoretic bine consolidat, care să ne ofere răspunsuri clare pentru fiecare posibilitate imaginabilă, ceea ce face necesară utilizarea unor teorii parțiale, utile pentru construirea de proiecții, cum este teoria tranziției puterii, tratată aici euristic, ca sugestie⁷. Simplificarea este și ea necesară, așa cum a subliniat K. Waltz, din cauza postulării mai multor niveluri de analiză și a diversității actorilor și a situațiilor tratate⁸. De aici și recursul la a doua interpretare, teoria descurajării raționale.

⁵ A.N.: *Teoria tranziției puterii se regăsește la A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *The War Ledger*, The University of Chicago Press, f. 1., 1980; Daniel S. Geller, J. David Singer, *Nations at War: A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge University Press, f. 1., 1998; Edward A. Kolodziej, *Securitatea și relațiile internaționale*, Polirom, Iași, 2007; Simona R. Soare, „Tranziția de putere”, în Daniel Biro (coord.), *Relațiile Internaționale Contemporane. Teme centrale în politica mondială*, Polirom, Iași, pp. 19-40. **Pentru teoria descurajării raționale, vezi: Albert Wohlstetter, „The Delicate Balance of Terror”; Albert Wohlstetter, „Theory and Opposed-Systems Design”, în Robert Zarate, Henry Sokolski (coord.), *Nuclear Heuristics: Albert and Roberta Wohlstetter*, The Strategic Studies Institute, f. 1., 2009; Thomas C. Schelling, *Strategia conflictului*, Editura Integral, București, 2000; Richard Ned Lebow, „Deterrence: Then and now”, *Journal of Strategic Studies*, 28:5; Graham Allison, *Esența deciziei*, Polirom, Iași, 2010; Vipin Narang, „Strategies of Nuclear Proliferation. How States Pursue the Bomb”, *International Security*, iarna 2016; Stephen L. Quackenbush, Frank C. Zagare, „Modern Deterrence Theory: Research Trends, Policy Debates, and Methodological Controversies”, *Oxford Handbooks Online*, 2016; Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, St. Martin's Press, New York, 1981.

⁶ ***, „Nuclear Weapons: Who Has What at a glance”, *Arms Control Association*, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>, accesat la 15 iulie 2020.

⁷ Vezi A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *op. cit.*; Daniel S. Geller, J. David Singer, *op. cit.*; Edward A. Kolodziej, *op. cit.*; Simona R. Soare, *op. cit.*

⁸ Kenneth N. Waltz, *Omul, statul și războiul*, Institutul European, Iași, 2000.

Teoria tranziției puterii explică de ce reducerea decalajului dintre liderul sistemului și principalii săi competitori reprezintă una dintre sursele instabilității și crește riscul conflictelor dintre actorii majori. Trecând de un prag estimat la 80% din resursele hegemonului, rivalii potențiali au șanse să câștige o eventuală confruntare, care se poate materializa în condițiile în care elitele sunt nemulțumite de distribuția beneficiilor și costurilor la nivel internațional⁹. Sursele tranziției sunt socioeconomice și pot cu greu fi modificate, prin urmare, tensiunile sunt greu de evitat, chiar dacă izbucnirea confruntărilor nu este inevitabilă.

Satisfacția sau estimarea amenințărilor reprezintă o combinație de factori subiectivi și obiectivi, de politică internațională, internă, și de trăsăturile grupurilor și liderilor, ceea ce face ca predicțiile precise să fie dificil de realizat. Pentru simplificare, va fi folosită o versiune a teoriei descurajării raționale. Încadrată în mai largul curent al teoriei alegerii raționale, aceasta tratează statele ca actori calculați, care decid în funcție de preferințe ierarhizate potrivit unui calcul al beneficiilor și costurilor, iar mediul în care aceștia acționează le furnizează stimulii și penalitățile și le limitează opțiunile, ceea ce înseamnă că opțiunile nu sunt neapărat ideale¹⁰.

Anticipările vor avea un caracter ipotetic și vor fi construite în funcție de criteriul puterii în principal, căruia i se adaugă o serie de scenarii eventualități rezonabile, bazate pe locuri comune din literatura de specialitate. În primul sens, vor fi folosite principalele tipuri de distribuție a capacităților, nuanțate cu ajutorul unor criterii secundare ca instituționalizarea. Cea de-a doua categorie include posibilități care nu fac obiectul teoriilor alese, dar reprezintă idei de bun simț.

Primul capitol are **un caracter conceptual** și își propune să discute sensul termenilor de echilibru nuclear strategic și al celor înrudite ca descurajarea și egalitatea sau paritatea. Echilibrul este

⁹ Douglas Lemke, Suzanne Werner, „Power Parity, Commitment to Change and War”, în *International Studies Quarterly*, iunie 1996, nr. 40 (2), pp. 246-247.

¹⁰ Stephen L. Quackenbush, Frank C. Zagare, *op. cit.*

privit ca parte sau reacție la procesul de proliferare, care, în literatura de specialitate este tratat drept sinonim al ideii de înarmare. Este inclusă și o secțiune istorică, care ilustrează ambiguitățile și caracterul tranzitoriu al echilibrelor, accentul fiind pus pe caracteristicile relațiilor dintre Washington și Moscova.

Al doilea capitol trece în revistă **o serie de mecanisme cauzale** prin care se poate explica dinamica armamentelor, inclusiv teoria acțiunii raționale/a jocurilor strategice; dilema securității; balanței puterii; interpretările instituționaliste și culturaliste. Multitudinea factorilor și problemele de interpretare justifică utilizarea unei opțiuni teoretice pentru predicție. În acest caz, sunt folosite teoria tranziției puterii și cea a descurajării raționale.

Al treilea capitol conține scenariile, reunind rezultatele investigațiilor conceptuale și explicative din secțiunile anterioare. El include tratări ale sistemelor internaționale unipolar/hegemonic/ierarhic, bipolar sau multipolar, divizate în subtipuri, funcție de criterii ca instituționalizarea, pentru a estima gradul de instabilitate, legat, prin teoria descurajării raționale, de dezvoltarea arsenalelor. Sunt discutate și alternative ca dezarmarea, schimbarea tehnologică sau destrămarea unui actor.

CAPITOLUL 1

Echilibrul nuclear și proliferarea: sensuri și schimbări

Aici voi încerca să clarific sensul echilibrului strategic central și să urmăresc apariția și schimbarea relativ interactivă a distribuției arsenalelor nucleare în lume, în special în ceea ce privește Washingtonul și Moscova, care domină sectorul respectiv. Desutilizat, termenul este notoriu pentru ambiguități conceptuale și ușurința cu care se poate preta unor interpretări contradictorii. Ulterior istoria înarmării nucleare va sublinia caracteristicile procesuale ale echilibrelor nucleare, un pas util demersului de predicție din această lucrare, deseori situația actuală fiind considerată, dacă nu eternă, cel puțin rezistentă pe termen îndelungat.

Echilibrul nuclear central oscilează între mai multe interpretări, așa cum evidențiază dezbaterile recurente despre descurajarea reciprocă, contraforță și alte strategii ofensive. Importanța deținută de teoria jocurilor în discutarea unor aspecte ale strategiei nucleare a condus la o atitudine naturalistă față de subiectul respectiv¹¹. În replică, cercetători de inspirație constructivistă au argumentat că măcar unele atitudini raționaliste sunt eronate, iar concepțiile despre armele nucleare au o istorie în cazul superputerilor, care indică și limite ale teoriilor descurajării¹².

Proliferarea poate fi instructivă dacă este privită dintr-o perspectivă istorică și contextuală, pentru că deseori pare un fenomen catastrofal și inevitabil, dacă pornim de la o serie de presupuneri teoretice cum este cea a unei insecurități generale. Dimpotrivă, deseori, chiar în rândul statelor posesoare, decidenții nu sunt interesați de armele nucleare în timpul unor crize sau conflicte destul de importante, state amenințate le evită, sau renunță la ele, atunci când se

¹¹ Nina Tannenwald, *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*, Cambridge University Press, f. I., 1995.

¹² *Ibidem*.

produc schimbări de amploare¹³. Cu siguranță, subiectul trebuie tratat cu mai multe nuanțări decât apar în multe discursuri publice.

Prima secțiune abordează tematica ambiguităților termenului echilibru. Începând cu discuția clasică din disciplina relațiilor internaționale despre multiplicitatea sensurilor, sunt abordate idei care deseori au condus la confuzii în literatura de specialitate. Printre exemple: distincțiile dintre distrugerea asigurată, descurajarea minimală și politici mai ofensive, cum este cea de contraforță, fiind accentuată deosebirea dintre vulnerabilitatea mutuală și paritate, echilibrul în sens strict cantitativ.

Următoarele două secțiuni sunt destinate istoriei și evoluțiilor arsenalelor nucleare, capturate în termenii de proliferare verticală și orizontală. Scopul este a indica empiric posibilitatea ipotezei studiului, care depinde de ideea caracterului tranzitoriu, pe termen lung, al echilibrului nuclear central. Trecerea în revistă a trecutului este utilă, deoarece ne arată că strategiile și capacitățile actuale se pot modifica, chiar dacă nu foarte ușor și în condiții speciale.

1.1. Ce se schimbă?

Secțiunea tratează sensurile termenului de echilibru, așa cum a fost el utilizat în discursul relațiilor internaționale, studiilor strategice și de securitate. Subliniind ambiguitățile deja clasice, argumentul evidențiază fundamentală distincție dintre echilibrul nuclear (descurajarea, balanța terorii) și al puterii (paritate), clarificarea realizată de H. Bull și alți autori, pentru a le exemplifica cu cazurile arsenalelor contemporane american și rusec. La rândul său, descurajarea acoperă mai multe situații și politici, dintre care iese în evidență distrugerea reciproc asigurată, dar marile puteri au și alte opțiuni, detaliate în același cadru.

Cu implicațiile sale statice, termenul echilibru este renumit prin sensurile multiple pe care le poate avea, de la morală, la mecanică și

¹³ *Ibidem.*

economie, iar lucrurile se complică atunci când vorbim despre studiile strategice, care se preocupă de un domeniu în flux, dar nu fără unele tendințe dominante. Așa cum a subliniat B. Buzan, în condițiile absenței unei autorități centrale în relațiile internaționale, în modernitate, odată cu revoluția industrială, tehnologia militară se află într-o continuă schimbare, fenomen căruia se alătură uneori, modificări de anvergură ale distribuției puterii, cum a fost cea de la multipolaritate la bipolaritate¹⁴. Deci sensul care ne interesează este inerent dinamic.

În cazul domeniului nuclear, proliferarea nucleară orizontală (mai multe state) și verticală (ameliorări calitative și creștere cantitativă în rândul deținătorilor) reprezintă principalele manifestări ale dinamicii și cursei înarmărilor¹⁵. Ea a creat echilibrul strategic actual, în sensul în care demersurile de dezvoltare a arsenalelor nucleare întreprinse de state, după bombardamentele de la Hiroshima și Nagasaki, au condus la actuala configurație, după cum subliniază, printre alții, într-o lucrare ingenioasă, A. Rotter¹⁶. Întrebarea fundamentală este dacă avem de-a face cu o stare relativ stabilă, ceea ce ridică interogații despre ce înseamnă echilibru, stabilitate și ce dimensiuni poate avea schimbarea.

De exemplu, pentru M. Wight, ambiguitatea termenului se manifestă prin trecerea de la semnificația de egalitate la cea de superioritate, cuprinzând fie puterea militară, fie resursele generale, fie

¹⁴ Barry Buzan, *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology And International Relations*, Palgrave MacMillan, f. 1., 1987.

¹⁵ Vezi C. Dale Walton, „The Second Nuclear Age: Nuclear Weapons in the Twenty-First Century”, în John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, *Strategy in the Contemporary World*, 6th ed, Oxford University Press, f. 1., 2019, pp. 202-219. N.A.: Proliferarea nucleară are, la rândul său mai multe sensuri, care pot induce confuzie în această cercetare. De exemplu, uneori, aproape de originile sale medicale, este un sinonim pentru orice fel de cursă a înarmărilor, dar, de-a lungul practicii instituționale și academice, a căpătat conotația de răspândire a armelor nucleare în rândul unor state care nu le dețineau. Asta înseamnă că, de obicei, ameliorarea arsenalelor și invențiile disruptive sunt excluse prin definiție din asemenea discuții, dar acest lucru ar însemna eliminarea poate celei mai interesante posibilități, anume, perspectivele pe termen lung ale modernizării forțelor armate chineze și atunci va fi adoptat un sens apropiat de primul: vor fi incluse dobândirea și modernizarea, dar nu și în cazul SUA sau Federației Ruse, care reprezintă echilibrul central și ar trebui studiate separat.

¹⁶ Andrew Rotter, *Hiroshima, the World's Bomb*, Oxford University Press, f. 1., 2008.

o relație de influență între mai mulți actori, fie un sistem european/internațional de state¹⁷. Aici pot intra numărul militarilor sub arme, categoriile de forțe, dimensiunea teritoriului, populația, armamentul, producția industrială etc.¹⁸. Acestor neclarități li se adaugă dificultăți deja recunoscute de măsurare și suspiciuni de politizare¹⁹.

Aplicat domeniului nuclear, termenul devine și mai complex: din cauza capacității de distrugere, dificultății de apărare, dincolo de un anumit nivel și vitezei, egalității numerice se adaugă conotația referitoare la vulnerabilitate²⁰. Dintr-un sens cantitativ al echilibrului, s-a trecut la unul metaforic și calitativ, legat de descurajare²¹. Se poate distinge între echilibru al securității și echilibru ca egalitate, ambele noțiuni fiind legate de teorii ale stabilității internaționale.

Mai precis avem două referințe: vulnerabilitatea, în care forțele nu trebuie să fie egale, ci doar trebuie asigurată supraviețuirea unei capacități de ripostă și paritatea, ca opus la primat/monopol și superioritate, vulnerabilitatea fiind opusă capacității de rezistență²². Ideea de descurajare acoperă clasa sensurilor primului termen, cel puțin în timp de pace. Al doilea este relativ și nu are un referent constant, ci depinde de resursele mobilizate de actorii internaționali, fiind, mai curând un concept.

Pentru a clarifica în continuare sensurile echilibrului nuclear central, este utilă o trecere în revistă a forțelor americane și rusești actuale. Potrivit statisticilor realizate de H.M. Kristensen și M. Korda, Statele Unite dețin: **400** de ICBM cu baza la sol Minuteman III

¹⁷ Martin Wight, *Politica de putere*, Editura Arc, Chișinău, 1998.

¹⁸ Andrei Miroiu, *Balanță și hegemonie*, Editura Tritonic, București, 2005.

¹⁹ David A. Baldwin, *Power and International Relations. A Conceptual Approach*, Princeton University Press, f. I., 2016; Ernst B. Haas, „The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propagand?”, *World Politics*, iulie 1953, pp. 442-477.

²⁰ Albert Wohlstetter, „The Delicate Balance of Terror”; Albert Wohlstetter, „Theory and Opposed-Systems Design”; Thomas C. Schelling, *op. cit.*

²¹ N.A.: Așa cum sublinia Lawrence Freedman, denumirea de **echilibru strategic** își are originea în teoria bombardamentului strategic, iar **central** vine din sublinierea rolului superputerilor în timpul Războiului Rece. Vezi Lawrence Freedman, *op. cit.*

²² Albert Wohlstetter, *op. cit.*; B. Buzan, *op. cit.*

modernizate, cu câte un focos fiecare; 280 de rachete lansate de pe submarin, amplasate pe 14 nave, cu **890 de focoase** și peste 60 de B-2 și B-52, adaptate bombardamentului nuclear, cu **850 de focoase (desfășurate și în rezervă)**²³. Lor li se adaugă circa 2000 de focoase în rezerva strategică; alte 2000 retrase și 230 de focoase tactice, lansate de aviație, desfășurate și în rezervă, sisteme antirachetă, de comandă și control, sateliți etc.²⁴.

La rândul său, Federația Rusă are la dispoziție: 302 ICBM cu baza la sol și mobile, cu **812 focoase**; 160 de SLBM, pe 10 nave cu **720 de focoase** și 50 de bombardiere cu maxim **580 de focoase (desfășurate și în rezervă)**²⁵. Moscova mai deține 1870 de arme nucleare tactice; 2740 focoase strategice în rezervă și alte 2000 în curs de dezmembrare, sisteme antirachetă, de sateliți etc.²⁶. Se observă că, în timp ce capacitățile de ripostă sunt relativ similare (submarine, ICBM); paritatea este doar aproximativă, compoziția forțelor punând accentul pe opțiuni diferite, navale și aeriene, în primul caz; terestre și navale, în al doilea, dar misiunile par relativ similare – pe lângă ripostă, se întrezăresc opțiuni de contraforță/alte posibilități ofensive; de apărare sau de luptă propriu-zisă, cu rezerva unui rol sporit acordat armelor nucleare tactic de către Moscova²⁷.

Chiar dacă distincția dintre descurajare și paritate pare clară, ambiguități persistă și au reușit să inducă destul de multă confuzie în literatura de specialitate. Descurajarea este și ea de mai multe tipuri: distrugere asigurată, descurajare minimală sau formule mai ambițioase care îmbină diverse formule ofensive și defensive (*damage limitation, denial, contraforță, warfighting*), combinând disuasiunea cu o oarecare

²³ Hans M. Kristensen, Matt Korda, „United States Nuclear Forces, 2020”, *Bulletin of Atomic Scientists*, pp. 46-60, 13 ianuarie 2020, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2019.1701286>, accesat la 15 iulie 2020.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Hans M. Kristensen, Matt Korda, „Russian Nuclear Forces, 2020”, *Bulletin of Atomic Scientists*, pp. 102-117, 9 martie 2020, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2020.1728985>, accesat la 15 iulie 2020.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

capacitate de a purta război nuclear²⁸. Este și o dezbatere în literatura de specialitate despre importanța strategiilor și a posturilor nucleare, în care se pune problema dacă este corectă fixația asupra dimensiunilor arsenalelor, ignorând aspecte cantitative cum ar fi strategiile²⁹.

Prin contrast, există noțiunile de superioritate nucleară și de primat; prima referindu-se la un avantaj cantitativ, a doua la deținerea capacității de *first-strike*, de a distruge forța de ripostă a eventualului adversar³⁰. O altă dezbatere din literatura de specialitate îi opune pe diverșii adepți ai unei suficiențe nucleare (distrugere asigurată sau descurajare minimală), susținătorilor unor strategii mai ambițioase, de contraforță, apărare generală sau primat, dezbaterea fiind descriptivă și normativă³¹. Aici sunt utile pentru a ilustra sensurile echilibrului, în special distincția dintre paritate și descurajare.

În termeni strict de securitate, sensul de descurajare al echilibrului nuclear este mai important decât cel de egalitate, deoarece deținerea unui avantaj cantitativ nu aduce beneficii, ci costuri suplimentare de întreținere, societatea fiind în continuare vulnerabilă în fața ripostei³². Dar din rațiuni de prestigiu, compensare a unor dezavantaje convenționale sau din speranța/temerea că partenerul ar căuta primatul, paritatea contează în sens intersubiectiv³³. În această lucrare, vor fi urmărite ambele, cu accent pe al doilea, în ideea că distrugerea asigurată reprezintă o capabilitate mai ușor de obținut, pentru puterile mari și medii, decât paritatea³⁴.

²⁸ B. Buzan, *op. cit.*; Vipin Narang, *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict*, Princeton University Press, f. 1., 2014.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Lawrence Freedman, *op. cit.*

³¹ Robert Jervis, „Why Nuclear Superiority Doesn't Matter”, *Political Science Quarterly*, 94(4), 1079-1980, pp. 617-633; Keir A. Lieber, Daryl Press, „The New Era of Counterforce: Technological Change and the Future of Nuclear Deterrence”, *International Security*, 41(4), primăvara 2017, pp. 9-49; John J. Mearsheimer, *Tragedia politicii de forță*, Antet, București, 2001.

³² R. Jervis, *op. cit.*

³³ J. J. Mearsheimer, *op. cit.*

³⁴ Vipin Narang, *Nuclear Strategy in the Modern Era*.

Reiese că ideea de echilibru acoperă mai multe realități, de la egalitate (paritate) la superioritate sau stabilitate și s-a dovedit utilă dezvoltării intelectuale a relațiilor internaționale și studiilor de securitate. Aplicată domeniului nuclear, s-a ramificat într-o serie de opțiuni, care pot fi grupate ca echilibru al vulnerabilităților (distrugere asigurată) și paritatea, care include mai multe tipuri de arsenale și politici. Ambele vor fi abordate în studiul de față.

Caracteristică echilibrului nuclear central este combinația între descurajarea de anvergură, cu scopuri multiple (distrugere reciproc asigurată, contraforță, elemente defensive) și paritatea formală, încadrată în regimuri de control al armamentului. Schimbarea celor două aspecte este deci subiectul acestui demers. Mai înainte de toate, trebuie identificate o serie de mecanisme cauzale prin care se produc modificările care ne interesează.

1.2. Scurt istoric al echilibrului nuclear central

Următoarele secțiuni vor trata problematica schimbării sectorului nuclear, prima dintre ele fiind dedicată apariției și consolidării echilibrului central, acoperind, în mare, ce se înțelegea prin proliferarea verticală. A doua este dedicată extinderii cercului deținătorilor armamentului nuclear, sensul orizontal al înarmării. Abordarea este predominant descriptivă, cu scopul de a ilustra unele caracteristici ale proceselor.

Natura tranzitorie a echilibrului nuclear central nu pare a fi de la sine înțeleasă în literatura de specialitate. Importanța deținută de teoria jocurilor în discutarea unor aspecte ale strategiei nucleare a condus la o atitudine naturalistă față de subiectul respectiv³⁵. În replică, cercetători de inspirație constructivistă au argumentat că, măcar unele atitudini raționaliste sunt eronate, iar concepțiile despre armele

³⁵ Nina Tannenwald, *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*, Cambridge University Press, f. I., 1995.

nucleare au o istorie în cazul superputerilor, care indică și limite ale teoriilor descurajării³⁶.

Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și începutul Războiului Rece au coincis cu începutul epocii nucleare, iar meritul lucrării lui A. Rotter citată anterior este de demonstra caracteristicile sistemice și societale ale acestor schimbări³⁷. În perioada respectivă, s-au intersectat și au rămas împreună mai multe lumi: cea a diplomaților și a militarilor, cea internațională a oamenilor de știință și societatea globală. Chiar dacă Uniunea Sovietică nu mai există, interacțiunile și tehnologia au rămas.

În timpul Războiului Rece, echilibrul central însemna „balanța terorii” dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică, ceea ce implica dezvoltarea de forțe care să asigure posibilitatea riposteii în cazul unui atac nuclear prin surprindere; potențialul unor strategii ofensive și o serie de obiective tactice³⁸. Aceste capacități jucau un rol important într-un conflict politic, ideologic, însă, de obicei, erau justificate în cadrul unor strategii de disuasiune, mai mult sau mai puțin formalizate și acceptate³⁹. Din anii `70, s-a accentuat dezbaterea despre primat versus paritate, dar vulnerabilitatea a rămas fundamentală⁴⁰.

Situația a depins de mulți factori și rezultatul nu era inevitabil, multe lucruri fiind consecința deciziilor luate la finele anilor `40, când au fost respinse tentativele postbelice de a înființa o comunitate internațională autentică, sub controlul căreia trebuia să se afle toate activitățile nucleare⁴¹. Rivalitatea americano-sovietică făcuse cooperarea într-un domeniu atât de sensibil destul de dificil de realizat. Dar proliferarea nucleară nu se limita doar la Uniunea

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ Andrew Rotter, *op. cit.*

³⁸ Thomas Schelling, *op. cit.*, pp. 221-234.

³⁹ Richard Ned Lebow, *op. cit.*, pp. 765-773.

⁴⁰ Albert Wohlstetter, *op. cit.*

⁴¹ Vezi James Grant, *Bernard Baruch: The Adventures of a Wall Street Legend*, Axios Press, 2012; „The Baruch Plan”, 14 iunie 1946, *Atomic Archive*, URL: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/BaruchPlan.shtml>, accesat în februarie 2019.

Sovietică, sau la programele german și cel mic al japonezilor, ci și la Marea Britanie sau Franța⁴².

Într-o primă etapă, 1945-1949, Statele Unite s-au bucurat de monopolul nuclear, iar tehnologia dominantă o reprezenta combinația dintre bombardierele strategice și bombele atomice. Cercetările continuau în ambele părți, iar Uniunea Sovietică a surprins experții occidentali printr-un program secret și accelerat, care a condus la detonarea primului dispozitiv nuclear, în 1949⁴³. Cu toate acestea, SUA dețineau avantaj cantitativ și calitativ.

Între 1952-1955, cele două superputeri testau bombe termonucleare („cu hidrogen”), realizând un salt imens în ceea ce privește capacitatea de distrugere⁴⁴. Peste doar câțiva ani, au apărut sateliții, rachetele purtătoare de focoaase nucleare și submarinele strategice, cu propulsie nucleară, autonomie extinsă și capacitate lansare. Practic, anii `60 au oferit posibilitatea tehnică de realizare a forțelor de ripostă, teoretizate de strategii nucleari⁴⁵.

Peste un deceniu, au fost dezvoltate noi tehnologii, cum ar fi sistemele antirachetă, rachetele cu focoaase multiple și cele de croazieră, considerate, în anumite contexte, destabilizatoare. Parțial ca reacție, parțial din considerente politice generale, legate de destinderea diplomatică, s-au dezvoltat o serie de acorduri de control al armamentelor care consolidau un sistem de descurajare reciprocă între

⁴² *Ibidem*.

⁴³ David Holloway, *Stalin și bomba atomică*, Institutul European, Iași 1998.

⁴⁴ Ernest și Trevor Dupuy, *The Harper Encyclopedia of Military History*, Harper Collins, New York, 1993; Jean-Baptiste Duroselle, André Kaspi, *Histoire des relations internationales*, Armand Colin, Paris, 2000; Jean-Louis Dufour, *Crizele internaționale, de la Beijing (1900) la Kosovo (1999)*, București, Corint, 2002; John Baylis, Mark Smith, „The Control of Weapons of Mass Destruction”, în John Baylis, James Wirtz, Colin S. Gray, Eliot Cohen, *Strategy in the Contemporary World*, Oxford University Press, 2002, pp. 228-252; Peter Calvocoressi, *Politica mondială după 1945*, Alfa, ediția a VII-a, București, 2002; Andrei Miroiu, Simona Soare, „Război și securitate nucleară”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu, *Manual de Relații Internaționale*, Polirom, București, 2006; Mihai Zodian, „Proliferarea armelor de distrugere în masă”, în Daniel Biro (coord.), *Relațiile Internaționale Contemporane. Teme centrale în politica mondială*, Polirom, 2013, pp. 117-134.

⁴⁵ *Ibidem*.

Statele Unite și Uniunea Sovietică, începând cu SALT I și ABM, inducând un anumit grad de complexitate în echilibrul nuclear central⁴⁶. Unul dintre elementele acestui proces a fost și semnarea Tratatului de Neproliferație Nucleară, în 1968⁴⁷.

Cursa înarmărilor nu a fost doar calitativă, după cum este des repetat în literatura de specialitate, ci și cantitativă, iar Statele Unite au deținut un avantaj numeric până în anii '70, când Uniunea Sovietică a declanșat un amplu proces de înarmare, care s-a extins dincolo de domeniul nuclear, o mare parte a arsenalului Federației Ruse avându-și originea în acea perioadă⁴⁸. Practic, din acea perioadă, se poate discuta, în sens pragmatic, de existența capacităților de distrugere reciprocă asigurată⁴⁹. Până atunci, Moscova fusese posesoarea unui arsenal insuficient.

Principala posibilitate de a depăși echilibrul strategic părea a fi deținerea de către una dintre superputeri a capacității de a distruge arsenalul nuclear al celeilalte dintr-o „singură lovitură”, prin surprindere⁵⁰. Dinamica formelor de înarmare, dispunerea forțelor, schimbările tehnologice, acordurile și neîncrederea decidenților sau a publicului au făcut-o improbabilă. Alte state deținătoare de armament nuclear s-au abținut să atingă nivelurile SUA și URSS, menținând posturi de descurajare minimală.

După cum se observă, descurajarea are și un aspect instituțional în sensul în care există o consecință generală adusă de inventarea armelor nucleare, care obligă actorii internaționali să adopte o serie de reguli minimale, dacă sunt interesați de propria supraviețuire⁵¹. Mai precis, un război mondial este improbabil și toți decidenții știu asta, ceea ce înseamnă că unele modele clasice trebuie modificate sau aplicate mai subtil, reieșind că și aparenta simplitate a Războiului

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ Hedley Bull, *Societatea anarhică*, CEU Press, Știința, 1998; Mircea Malița, *Între război și pace*, C. H. Beck, București, 2007, pp. 291-395.

Rece a fost poate exagerată, iar critici ca R. N. Lebow consideră chiar că strategiile de forță au prelungit confruntarea bipolară⁵². Indiferent de verdictul final, este important de subliniat că ideile despre echilibrul și stabilitatea nucleară au fost tot timpul destul de ambigue și controversate.

Tensiunile dintre superputeri s-au reluat la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, în condițiile unei combinații de acțiuni sovietice și decizii americane, care au condus la proiectarea unor noi tehnologii militare, în special programul Războiul Stelelor, al administrației Reagan⁵³. Venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov marchează începutul unei noi perioade de relaxare, care a condus la încheierea rivalității celor două superputeri, inclusiv prin reluarea negocierilor pentru controlul armamentelor și chiar, dezarmare (*Strategic Arms Reduction Treaty*/START I și II, *Intermediate Forces Treaty*/INF). Ulterior, renașterea naționalismului a însemnat dispariția Uniunii Sovietice.

Sfârșitul Războiului Rece a trecut pe un plan secundar chestiunile nucleare, ceea ce este puțin ironic, deoarece ele reprezentau un argument pentru teoriile interdependenței acum în mare vogă. Simbolică devenise promovarea de către T. Friedman a „cămășii aurite de forță”, constrângerile financiare ale statelor de către piețe, în locul echilibrului strategic, caracteristic perioadei anterioare⁵⁴. Reduceri masive ale arsenalelor nucleare au avut loc, dar distrugerea reciproc asigurată dintre SUA și acum, Federația Rusă a fost menținută.

Echilibrul strategic central continuă să influențeze agenda de securitate internațională, iar politica nucleară a revenit gradual în atenția Washingtonului și Moscovei, începând cu anii '2000. Refacerea sistemului GLONASS, disputele legate de scutul anti-rachetă și denunțarea acordurilor ABM și START II, proiectele

⁵² Richard Ned Lebow, *op. cit.*

⁵³ Ernest și Trevor Dupuy, *op. cit.*; Jean-Baptiste Duroselle, André Kaspi, *op. cit.*; Peter Calvocoressi, *op. cit.*; Andrei Miroiu, Simona Soare, *op. cit.*

⁵⁴ Thomas L. Friedman, *Lexus și măslinul, cum să înțelegem globalizarea*, Editura Fundației Pro, 2001.

referitoare la dezvoltarea de noi focoase și submarine nucleare, proiectele de rachete rusești și criza tratatului INF sau proiectele misilelor hipersonice indică manifestarea continuității. Cu toate acestea, în absența conflictualității caracteristice Războiului Rece, importanța temelor a fost marginală și, mai curând, de specialitate.

O altă caracteristică relativ stabilă a reprezentat-o sistemul bilateral de control al armamentelor, care, inițial, nu numai că a supraviețuit, dar s-a și extins, în condițiile în care Statele Unite și Federația Rusă au fost interesate de o reducere masivă a arsenalelor, prin comparație cu anii '80⁵⁵. Zeci de mii de arme nucleare au fost dezafectate, potrivit tratatelor START I și II și SORT, iar administrația Obama a inițiat un nou START, care permitea un maxim de 1550 de focoase strategice desfășurate pentru fiecare dintre cele două părți⁵⁶. După cum am văzut mai sus, unele tratate au fost denunțate și regimul a fost supus unor intense critici.

Echilibrul nuclear central nu a avut un caracter static și a fost influențat de numeroși factori, externi și interni, dintre care se remarcă structura bipolară a sistemului internațional, frica și ostilitatea elitelor sau politicile unor actor interni. Produs al unui proces competitiv, dar și cum multe inerții, după cum vom vedea în capitolul următor, el a fost considerat un element important al ordinii internaționale, mai ales începând din al optulea deceniu al secolului XX. El a cunoscut însă mai multe schimbări cantitative și calitative, situația de acum nefiind bătută în piatră.

1.3. Scurt istoric al proliferării nucleare

După cum sublinia A. Rotter, proliferarea nucleară își are originea la începutul cercetărilor din domeniul fizicii nucleare, când au apărut mai multe programe, mai mult sau mai puțin rivale, britanic,

⁵⁵ ***, „US-Soviet/Russian Arms Control”, Arms Control Association, URL: http://www.armscontrol.org/act/2002_06/factfilejune02, accesat în iulie 2019.

⁵⁶ ***, „New Start at a Glance”, Arms Control Association, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/NewSTART>, accesat în iulie 2019.

american, chiar și unul canadian, german, japonez, apoi francez etc⁵⁷. Caracterul internațional al științei a făcut imposibilă menținerea secretă a cunoașterii pe termen lung. În esență, combaterea fenomenului este, în primul rând, o problemă de persuasiune și de deținere a unei anumite capacități industriale și mai puțin de aplicare a forței.

Inițial, Statele Unite au dorit să promoveze tehnologia civilă și să limiteze aspectele militare, dar, pe lângă opoziția dură a Uniunii Sovietice, politica sa a fost ignorată de aliați ca Marea Britanie și Franța, care, din motive de prestigiu și de politică științifică, au dorit să dețină propriile arsenale, chiar dacă Londra a adoptat o atitudine de cooperare cu Washingtonul, iar Parisul a mers pe o cale autonomă. Americanii au continuat însă linia politică respectivă, care s-a bucurat de succese importante în cazurile Germaniei și Japoniei și al unui număr mare de state mici, dintr-un complex de motive, dintre care repulsia decidenților și a opiniei publice față de armele nucleare a fost subliniată recent în literatura de specialitate⁵⁸.

Cu toate acestea, în timpul Războiului Rece, mai mulți actori internaționali fie au luat în considerare, fie au inițiat programe nucleare, în principal din motive de securitate, dar nu numai. De exemplu, China a testat o bomba atomică în 1964, în contextul declanșării rivalității sino-sovietice, care a implicat inclusiv ciocniri locale⁵⁹. La rândul lor, India, Pakistanul au inițiat teste și programe locale, Israelul este considerat putere nucleară, Africa de Sud a deținut acest tip de armament, Argentina și Brazilia au inițiat programe, ca și Irakul etc⁶⁰.

⁵⁷ Andrew Rotter, *op. cit.*

⁵⁸ Nina Tannenwald, *op. cit.*

⁵⁹ ***, „Nuclear non-proliferation, Chronology of key events”, AIEA, URL: http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/npt_chrono.html#1940, accesat în iulie 2019.

⁶⁰ ***, „China Nuclear Forces Guide”, *Federation of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/china/index.html>, accesat în iulie 2019; ***, „India Special Weapons Guide”, *Federation of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/india/index.html>, accesat în iulie 2019; ***, „Israel Special Weapons Guide”, *Federation of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/israel/index.html>, accesat în iulie 2019; ***, „South Africa Special Weapons Guide”, *Federation of American Scientists*, URL:

Semnarea Tratatului de Neproliferarea Nucleară (NPT), în 1968, a reprezentat un moment important, ca și evoluția ulterioară a regimului de securitate respectiv, dar unele aspecte normative, ca diviziunea între state deținătoare și nonposesoare au rămas controversate⁶¹. Reducând importanța politică a armelor nucleare, sfârșitul Războiului Rece a moderat unele dintre aceste dispute, iar China și Franța au aderat la tratat⁶². Ulterior, Belarus, Kazahstan și Ucraina au renunțat la armamentul moștenit de la fosta Uniune Sovietică, Africa de Sud, la arma atomică, iar Argentina și Brazilia, la programele lor⁶³.

Optimismul liberal nu a durat mult, iar dezvăluirea programului nuclear irakian, oprit inițial în 1981, a arătat limitele sistemului de inspecții bazat pe o interpretare strictă a suveranității. Un nou set de reguli a fost adoptat, dar controversele legate de intervenția coaliției conduse de SUA, din 2003 a arătat necesitatea existenței unui sprijin politic internațional pentru regim. Dosarul nuclear iranian, în discuție și în zilele noastre, în care, deși Teheranul a încălcat o serie de reguli ale NPT, nu sunt clare ambițiile sale, confirmă această concluzie, adăugând și dimensiunea politicii interne⁶⁴.

Deși reprezintă o putere mică, dificil de tratat s-a dovedit a fi Coreea de Nord, una dintre supraviețuitoarele sistemului comunist. Descoperit la începutul anilor '90, programul nuclear a regimului de la Phenian a fost supus monitorizării Agenției Internaționale pentru Energie Atomică, în urma presiunilor americane. A fost considerată

<https://fas.org/nuke/guide/rna/index.html>, accesat în iulie 2019; ***, „Argentina Special Weapons Guide”, *Federation of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/argentina/index.html>, accesat în iulie 2019; ***, „Nuclear Weapons Program-Brazil”, *Global Security*, URL: <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/brazil/nuke.htm>, accesat în iulie 2019.

⁶¹ Mihai Zodian, *op. cit.*

⁶² *Ibidem.*

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ ***, „Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran”, *Arms Control Association*, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheet/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran>, accesat în iulie 2019.

una dintre poveștile de succes ale perioadei post-Război Rece, când se aștepta o reducere graduală a tensiunilor între cele două Corei⁶⁵.

Cu toate acestea, regimul a supraviețuit, iar în 2002, în condițiile în care Statele Unite au anunțat o doctrină preemțunii, iar decidenții americani discutau despre o „Axă a Răului” care îl includea, a făcut publică existența unui program nuclear militar, denunțând Tratatul de Neproliferație Nucleară. Au urmat ani de zile de teste, progrese, negocieri, sancțiuni și izolare internațională. Coreea de Nord a reușit să își construiască, cu un preț economic și diplomatic mare, un arsenal atomic și de rachete regional și încearcă să își crească puterea explozivilor și raza de acțiune a vectorilor⁶⁶.

India și Pakistan sunt angrenate între relație conflictuală și de descurajare nucleară, cu origini încă dinaintea dobândirii independenței. O serie de războaie de anvergură au precedat testele celor doi actori, în cazul autorităților de la Delhi fiind vorba despre deturnarea unor programe civile, iar a celor de la Islamabad, inclusiv de criminalitatea transnațională și de cooperarea cu Iranul și Coreea de Nord⁶⁷. Cele două state au reluat programele nucleare în anii '90, au purtat un scurt conflict în Kargil, în 1998 și o serie de confruntări asimetrice, inclusiv în 2019⁶⁸.

După atentatele din 11 septembrie 2001, a existat o perioadă în care s-a manifestat temerea legată de combinația dintre terorismul internațional și proliferarea nucleară, în care actorii transnaționali pot avea acces la această tehnologie. Materialele și armamentul s-au dovedit a fi fost destul de bine păzite, iar politicile de securitate au fost

⁶⁵ ***, „Chronology of U.S. - North Korean Nuclear and Missile Diplomacy”, *Arms Control Association*, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/dprkchron>, accesat în iulie 2019.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ ***, „India Special Weapons Guide”, *Federation of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/india/index.html>, accesat în iulie 2019; Pirzada Hasaan Hashmi, „Pakistan’s Nuclear Program: Yesterday and Today”, URL: <http://pakistankakhudahafiz.wordpress.com/2010/04/05/pakistans-nuclear-program-yesterday-and-today/>, accesat în iulie 2019.

⁶⁸ *Ibidem*.

drastic înăsprite. Posibilitatea rămâne, dar reacția internațională a fost destul de eficientă.

În linii mari, interpretând datele AIEA despre dezvoltarea industriei civile, peste 30 de state au potențialul de a construi arme nucleare, adică au acces la sau dețin resurse naturale, facilități industriale, cercetători și structurile instituționale necesare, dar numai nouă dețin acest tip de armament, adică sub un sfert dintre ele, la aproape trei sferturi de secol de la bombardamentele de la Hiroshima și Nagasaki⁶⁹. În condițiile în care progresul material și social va continua, probabil că numărul lor va crește. Evaluarea istorică a procesului trebuie, în consecință, să evite atât optimismul facil, cât și alarmismul.

Dintre statele deținătoare sau suspectate, două sunt SUA și Federația Rusă, apoi vin Marea Britanie, Franța și China, accidental membrii permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU și statele cu pretenții de mare putere și responsabilități în gestionarea securității internaționale. Urmează actori cu probleme de securitate intense, India, Pakistan și Israel și Coreea de Nord, a cărei supraviețuire a fost tot timpul pusă sub semnul întrebării. În schimb, se poate observa că nu toate statele aflate în situații conflictuale au recurs la programe nucleare, chiar dacă uneori au filtrat cu acest lucru.

Termenul echilibru implică mai multe idei, unele dintre ele contradictorii, cum sunt cele de egalitate și superioritate. Pentru studiul de față, este importantă distincția dintre vulnerabilități și paritate, deoarece relațiile nucleare, îndeosebi cele dintre Washington și Moscova le implică pe amândouă. Chiar dacă, dintr-o perspectivă

⁶⁹ Marta M. Gospodarczyk, Marianne Nari Fisher, „IAEA Releases 2019 Data on Nuclear Power Plants Operating Experience”, *IAEA*, 25 iunie 2020, URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-releases-2019-data-on-nuclear-power-plants-operating-experience>, accesat în iulie 2020.

„obiectivă”, distrugerea asigurată ar fi suficientă ca politică pentru actorii majori, acest lucru nu este garantat, după cum sugerează autori ca John Mearsheimer⁷⁰.

Istoric, echilibrul nuclear central s-a dovedit a fi destul de rezistent, dar nu imun la schimbare. Apărut la o confluență de factori internaționali și interni, după cel puțin două decenii de căutări, el a fost considerat cheia stabilității relațiilor Est-Vest, îndeosebi privit din perspectiva securității și distrugerii reciproc asigurate. Cu toate acestea, au existat tot timpul contestatari, iar spectrul politicilor adoptate a fost mai vast.

Proliferarea nucleară orizontală reprezintă un proces foarte vechi, care a avut un parcurs mai lent decât se așteptau experții, în condițiile în care majoritatea statelor cu resurse sectoriale au refuzat înarmarea nucleară, iar unele deținătoare au renunțat la arsenale sau programe. Ceea ce trebuie subliniat este că majoritatea țărilor cu forțe nucleare au acceptat, cel puțin tacit, ca Washingtonul și Moscova să dețină roluri speciale, de garanți ai regimului din această zonă tematică.

În viitor, ne putem imagina un echilibru multiplu al vulnerabilităților, la acest nivel, cu trei, patru, cinci, parteneri și, în capitolele următoare, vor fi investigate și aceste posibilități. Ceea ce este important aici de subliniat este rolul jucat de contextul Războiului Rece, în special de ideologizare și de amplele sisteme militaro-industriale construite de superputeri în jurul armelor nucleare, într-o perioadă în care scopurile acestora nu erau foarte clare și părea recomandabil să fie produse cât mai multe posibil. O mare parte a faptelor evidențiate în critica lui A.F.K Organski și Jacek Kugler se pot explica în acest mod.

În mod asemănător, cum avem de-a face cu extinderea aceluiași fenomen, la mai mulți actori, proliferarea nucleară este sensibilă la schimbarea contextului istoric, extern, dar deseori, chiar și intern, cum

⁷⁰ J.J. Mearsheimer, *op. cit.*

ilustrează cazul Africii de Sud. Motivația actorilor pare a îmbina prestigiul cu probleme intense de securitate, accesul la tehnologie, diplomația, dar, în același timp, comparând cu ocaziile existente, amploarea fenomenului este mult mai restrânsă. Din acest motiv, ne trebuie teorii speciale pentru a construi scenarii suplimentare de proliferare.

CAPITOLUL 2

Mecanisme explicative și schimbarea în domeniul nuclear

Echilibrul, descurajarea și distribuția capacităților nucleare pot fi menținute sau transformate prin cursele înarmărilor, perioade de intensă dezvoltare și achiziție, dar și din alte motive⁷¹. Din nefericire, cursele înarmărilor sunt dificil de explicat și de menținut stabil, iar ironic, tocmai aspectul interactiv, de cursă, se poate dovedi cel mai problematic. În realitate, nu avem de-a face cu niște alergători, ci cu societăți și state complexe, în care diverse sisteme instituționalizeze negociază și rivalizează între ele, iar toate aceste medii conduc la situații greu de gestionat uneori și, mai ales, de explicat⁷².

În particular, ideea că o cursă a înarmărilor dezechilibrată (capacități/vulnerabilități) reprezintă o cauză a războaielor, deoarece trezește neîncredere și ostilitate în rândul participanților, indiferent de intențiile acestora a jucat un rol important în cadrul discursului public și a celui academic. Îndeosebi armamentul nuclear a trezit două mari reacții, ca sursă a unei anumite prudențe în cadrul teoriei descurajării, sau ca blam moral⁷³. În acest context, probleme ca sensul echilibrului și stabilității, a felului în care se mențin și se schimbă reprezintă chestiuni fundamentale.

Prima secțiune este dedicată unor mecanisme cauzale clasice ale dinamicii înarmărilor. Aici sunt incluse forme ale descurajării și proliferării verticale, explicate ca parte a interacțiunilor unor actori, de obicei doi, urmărind strategii raționale, alături de critici care subliniază importanța factorilor interni sau ideatici sau proliferarea nucleară, ca parte a unor politici de expansiune sau a unui ciclu al

⁷¹ N.A.: Ele pot fi incluse într-un fenomen mai larg, al dinamicii tehnologiei militare, conceptualizat de Barry Buzan, în Barry Buzan, *op. cit.*

⁷² Thomas Schelling, *op. cit.*, pp. 151-153.

⁷³ Lawrence Freedman, *op. cit.*

neîncrederii. Multe dintre ele întâmpină însă probleme teoretice și empirice și agenda de cercetare este încă nelămurită.

O opțiune teoretică devine necesară pentru realizarea unei predicții raționale, acestui obiectiv fiindu-i destinată a doua secțiune a capitolului. A fost aleasă o combinație între teoria tranziției puterii și cea a descurajării raționale, pentru a beneficia de un acceptabil sprijin empiric în ceea ce privește factorii explicativi internaționali, cu o oarecare simplificare referitoare la societatea internă, urmând sfatul lui K. Waltz⁷⁴.

2.1. Teorii ale înarmării

Schimbarea echilibrului nuclear central se poate petrece în mai multe feluri: apariția unei alte puteri comparabile; primatul sau superioritatea nucleară; dezarmarea unilaterală sau reciprocă; dezintegrarea actorilor sau apariția unor tehnologii disruptive. În studiul de față, accentul va fi pus pe primul mecanism causal, deoarece este mai ușor de abordat conceptual, pentru elaborarea de previziuni și scenarii, deși vor fi abordate și unele alternative. Apariția unei noi superputeri ar intra în categoriile proliferării nucleare, dinamicii și curselor armamentelor, acoperind ambele sensuri, de proliferare verticală (mai curând) și orizontală.

Decizia unui actor major de a se dota cu un arsenal de amploare ridică problema clasică a explicației înarmării. La nivel sistemic, după cum am văzut în domeniul nuclear, ideea dominantă a **distrugerii reciproc asigurate** și alte forme ale echilibrului reprezintă, în esență, o formă de dinamică stabilă a înarmărilor, analoagă alergatului în pluton, care asigură o formă de securitate, o concepție consacrată de autori ca A. Wohlstetter și T. Schelling⁷⁵. Se presupune că alergătorii reușesc să țină pasul și că este în interesul comun să definim competiția astfel încât acest lucru să fie posibil și nu foarte costisitor

⁷⁴ Kenneth N. Waltz, *Omul, statul și războiul*, Institutul European, Iași, 2001.

⁷⁵ Albert Wohlstetter, „The Delicate Balance of Terror”; Thomas Schelling, *op. cit.*

pentru ambele părți, de aici și posibilitatea unor forme subtile de cooperare între parteneri mai mult sau mai puțin rivali⁷⁶.

În timp ce descurajarea nucleară accentua rolul Washingtonului și Moscovei, extinderea actorilor deținători și creșterea arsenalelor era tratată în cadrul **proliferării nucleare**, o formă a dinamicii înarmărilor care părea un fenomen ușor de înțeles. În varianta clasică a lui Robert Jervis, se opuneau două modele, cel al escaladării în spirală (cunoscut și drept dilema securității), celui al descurajării⁷⁷. Primul model reprezenta o consecință neintenționată a neîncrederii create de absența unui echivalent funcțional al statului pe plan internațional, responsabil de securitatea actorilor (structura anarhică, trăsătura definitorie a sistemului), iar în al doilea, un anumit tip de regim sau iresponsabilitatea unor decidenți conduceau la rezultatele respective⁷⁸.

Cele două modele aveau în comun interactivitatea proceselor de înarmare, caracteristicile de cursă ale acestora, una dintre imaginile moștenite după Primul Război Mondial, așa cum sublinia B. Buzan⁷⁹. Prin intermediul studiilor lui L. Richardson, ele au dus la fondarea studiilor cantitativiste ale războaielor⁸⁰. Tot ele erau înrudite cu reprezentările din cadrul disciplinei relațiilor internaționale despre celebrele dezbateri dintre școlile idealistă și realistă, despre fundamentele intelectuale și consecințele politice ale domeniului⁸¹.

Subliniind nivelul intern de analiză, cu ocazia uneia dintre cele mai importante nuanțări din studiile de strategice, G. Allison a identificat o serie trei modele ale deciziei politice, într-un studiu despre criza rachetelor din China, distanțându-se relativ de explicațiile strict utilitariste și etatiste, la modă în epocă⁸². Primul cel al actorului rațional, se suprapune în mare parte cu cele două discutate mai sus și

⁷⁶ Thomas Schelling, *op. cit.*

⁷⁷ Robert Jervis, *Perceptions and Misperceptions in International Politics*, Princeton University Press, f. 1., 1977.

⁷⁸ *Ibidem*

⁷⁹ B. Buzan, *op. cit.*

⁸⁰ Daniel Geller, J. David Singer, *op. cit.*

⁸¹ J.J. Mearsheimer, *op. cit.*

⁸² Graham Allison, Philip Zelikow, *Esența deciziei*, Editura Polirom, Iași, 2010.

are în vedere o explicație tradițională, în care un executivul stabilește scopuri, urmărește strategii raționale, adaptate unui anumit context internațional⁸³. Al doilea, al rutinei organizaționale, scoate în evidență importanța culturii și a procedurilor, iar al treilea, politica birocratică studiază coalițiile din cadrul diferitelor autorități și vede comportamentele drept echilibre temporare, model preferat de A.F.K. Organski și J. Kugler, în combinație cu cel anterior, argumentând prin caracterul mai curând incremental al alocărilor bugetare nucleare strategice⁸⁴.

Acești factori din nivelul intern de explicație se pot combina cu unele cauze mai vaste în funcție de interesul intelectual al cercetătorilor⁸⁵. De exemplu, școala de la Copenhaga și teoreticienii constructiviști promovează idei interacționiste despre importanța normelor și a experienței sociale, în configurarea politicilor de înzestrare, concepte cum ar fi dilema securității fiind lipsite de un sens predeterminat⁸⁶. Alții încearcă să îmbine concepții înrudite cu modele ale alegerii raționale⁸⁷.

Pe lângă valențele multiple și suprapunerea destul de ușor de sesizat cu tendințe politice și ideologice, modelele respective nu au fost lipite de slăbiciuni tocmai în ceea ce privește punctul lor comun, presupunerea de interactivitate, evidențiată chiar din timpul Războiului Rece⁸⁸. Principalele probleme se refereau la corelația dintre cursa înarmării și războaie, despre care s-a demonstrat că nu reprezintă una cu un caracter puternic și la decalajul temporar dintre deciziile de lansare și implementare a unor programe majore, în special în domeniul nuclear, între Statele Unite și Uniunea Sovietică, alergătorii din cursa epocii⁸⁹.

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ *Ibidem*, A.F.K. Organski, J. Kugler, *op. cit.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ Barry Buzan, *Popoarele, statele și teama*, Cartier, Chișinău, 2000.

⁸⁷ Lawrence Freedman, *op. cit.*

⁸⁸ A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *op. cit.*

⁸⁹ *Ibidem.*

A.F.K. Organski și J. Kugler au arătat că alocările bugetare pentru arsenalul strategic ofensiv, măsurat anual, comparativ, pentru cele două superputeri, nu demonstau existența unor efecte statistice semnificative de interacțiune⁹⁰. Acest lucru era adevărat îndeosebi în ceea ce privește deciziile adoptate de Statele Unite și înseamnă, cel puțin, că rolul factorilor interni este decisiv în ceea ce privește politicile de înarmare⁹¹. În consecință, scenariile de care avem nevoie pentru a proiecta proliferarea nucleară și impactul asupra echilibrului strategic sunt destul de complexe și interdisciplinare, la fel ca și actorii și situațiile implicate⁹².

Alegerea dintre nivelurile de analiză și combinarea variabilelor reprezintă, desigur, probleme ale fiecărui studiu dedicat unei probleme concrete, însă aici, dificultățile provin din faptul că descurajarea, cursa înarmărilor, echilibrul nuclear sau proliferarea nucleară au un anumit sens de automatism al interacțiunilor care se poate observa chiar și în cazul unor interpretări mai subtile. De exemplu, V. Narang a nuanțat procesul prin care politicile actorilor externi influențează evoluția programelor militare nucleare, dar deciziile de proliferare sunt considerate un dat⁹³. O mare parte a fenomenului, non-decizia, rămâne un mister.

De cealaltă parte, includerea prea multor variabile și niveluri de analiză ar face din fiecare studiu fie produsul unei munci de echipă interdisciplinare, cu toate provocările acestui demers, fie ar obliga un cercetător să se specializeze în prea multe materii decât este, în mod obișnuit, rezonabil de așteptat, fie să își asume riscul surselor secundare sau pe cel al ipotezelor simplificatorii. De exemplu, eu prefer un model care să detalieze coalițiile sociale și caracteristicile culturii politice, la nivel intern și internațional, dar asta presupune a deveni expert într-o serie de elemente importante pentru vreo

⁹⁰ A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *op. cit.*, pp. 180-202.

⁹¹ *Ibidem.*

⁹² *Ibidem.*

⁹³ Vipin Narang, „Strategies of Nuclear Proliferation. How States Pursue the Bomb”, pp. 110-150.

patruzeci de societăți. Acest tip de argument l-a convins pe Kenneth Waltz să prefere teoriile sistemice, dar pentru fenomene empirice este bine de recunoscut problema și de căutat metode pentru a o ameliora⁹⁴.

Ipotezele respective nu sunt, însă, suficiente, avem nevoie, în continuare de niște teorii mai generale care să ne explice în ce situații ne așteptăm ca sistemul internațional să devină mai conflictual. În fond, politicile de înarmare nu sunt autonome și fac parte dintr-un complex de procese mai larg. O concentrare excesivă asupra tendințelor proliferării nucleare poate conduce la riscul de a nu vedea pădurea din cauza copacilor.

2.2. De ce se schimbă? Tranziția puterii și descurajarea rațională

Una dintre căile de ajutor pentru a depăși impasul din secțiunea anterioară este de a folosi inferența la cea mai bună explicație și teorii de nivel mediu, adică explicații care nu se referă la condiții generale ale politicii sau ale relațiilor internaționale, din motive de prudență empirică și preferă să caute, mai întâi, un teren solid al faptelor și mai apoi, al generalităților⁹⁵. Aici vor fi folosite concepțiile, cea a tranziției puterii și cea a descurajării raționale, pe care le voi dezvolta în cadrul fiecărui scenariu din cursul studiului. În cazul ultimei, cu toate diferențele de ritm, este clar că armele nucleare, ca structură, doctrină, utilizare conțin un element interactiv, chiar dacă este mai diluat, iar decidenții nu le consideră drept instrumente ale politicii curente sau sunt foarte siguri că nu vor fi folosite.

Elaborată de A.F.K. Organski și alți specialiști, teoria tranziției de putere descrie o lume în care o ierarhie a marilor puteri domină relațiile internaționale, pornind de la o serie de considerații despre

⁹⁴ Kenneth N. Waltz, *Omul, statul și războiul*.

⁹⁵ Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, Free Press, f. l., 1968; Alexander L. George, Andrew Bennett, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, f. l., 2005.

sursele războaielor hegemonice⁹⁶. În esență, ei consideră că egalitatea de putere favorizează insecuritatea, deoarece orice actor poate spera să declanșeze și să câștige un război⁹⁷. Dimpotrivă, inegalitatea descurajează astfel de calcule, făcând ca, cel puțin în relațiile dintre actorii majori, să existe un hegemon.

În condițiile schimbării rapide a relațiilor de putere, cresc șansele izbucnirii unui conflict de amploare între hegemon și principalul rival, dar această consecință nu reprezintă un rezultat determinat, ci depinde de o a doua variabilă, reprezentările sociale ale decidenților. Puterea dominantă sau competitorul pot fi nemulțumiți de felul în care se petrece schimbarea și vor fie să o oprească, fie să accentueze. Acesta este logica elementară a teoriei⁹⁸.

Schimbarea internațională este consecința unui cumul de procese de dezvoltare internă, iar teoria tranziției puterii a fost influențată de teoriile modernizării, cu o orientare însă moderată în ceea ce privește perspectivele sistemice⁹⁹. Aici intervine o tensiune potențială care riscă să lase setul de idei cu o oarecare impresie de incompletitudine, nefiind clar de ce acele procese ar trebui limitate la frontieră¹⁰⁰. În realitate, în ciuda ambițiilor de a reprezenta o alternativă la realismul comun, tot aceleiași familii conceptuale îi aparține, ceea ce nu este un defect, dar trebuie clarificat.

Astfel, concepția comună despre relațiile internaționale pornește de la ideea de anarhie, adică absența unei autorități centrale și derivă de aici posibilitatea manifestării unor fenomene specifice ca războiul, diplomația, globalizarea etc.¹⁰¹. Agenda de cercetare politico-militară, în special din perspectiva realistă, ajunge inevitabil să discute despre

⁹⁶ Jack S. Levy, "Interstate War and Peace", în Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons, *Handbook of International Relation*, Sage, f. l., 2013, pp. 581-606.

⁹⁷ A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *op. cit.*

⁹⁸ *Ibidem*, pp. 13-28.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 63.

¹⁰⁰ Pe larg în Lucian W. Pie, *Asian Power and Politics: The Cultural Dimensions of Authority*, Belknap Press, f. l., 1988; Georges Balandier, *Antropologie politică*, Amarcod, Timișoara, 1997.

¹⁰¹ Pe larg în Kenneth N. Waltz, *Omul, statul și războiul*, *op.cit.*

putere, privită drept cauză, mijloc și motivație a acțiunii actorilor, în principal statele. Din păcate, conceptul se lovește de ambiguități conceptuale și de operaționalizare.

Aceste neclarități au consecințe care afectează nu doar lumea academică, unde sunt bine cunoscute, de câteva decenii, dar deseori și discursurile publice, în probleme importante, cum deseori le place cercetătorilor să sublinieze. De exemplu, un subiect des discutat este relația dintre Statele Unite și China, dacă și când a doua va deveni mai puternică decât prima, dacă va începe un conflict și ce fel etc.¹⁰². Vulnerabilitățile intelectuale ale ideilor vehiculate înseamnă că discuția se poartă într-o ignoranță generală și că noi nu știm prea bine starea raporturilor dintre ele, ci încercăm să o ghicim cu instrumente intelectuale aproximative, de ale căror limite este bine să ne dăm seama, în special când este vorba despre estimări sau recomandări de politici.

D. Baldwin a subliniat că principala problemă în ceea ce privește folosirea termenului de putere este ambiguitatea folosirii sale, ca desemnând o relație sau o resursă, nu doar în ceea ce privește definirea, ci și în cazul alegerii indicatorilor¹⁰³. Ideatic, în spatele

¹⁰² N.A.: De exemplu, în Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?*, Houghton Mifflin Harcourt, 2017.

¹⁰³ David A. Baldwin, *op. cit.* Puterea poate însemna o **relație** între actori, în care unul controlează comportamentul celuilalt, un fel de dominație, subordonare, supunere, sens destul de des întâlnit și în limbajul comun. După cum a subliniat Lucian Dîrdală, acest sens dezvoltat îndeosebi în sociologia lui Max Weber a fost rafinat de Robert Dahl, incluzând aici un element de interacțiune; decizia ambilor actori și un aspect contrafactual și experimental, corespunzător ideilor behavioriste ale autorului. O altă variantă, intitulată structuralistă, dar urmărind tot relațiile dintre actorii sociali, se referă la nondecizii și stabilirea agendei, referindu-se, de exemplu, la subiectele despre care nu se discută în spațiul public sau la actorii care sunt excluși etc. Al doilea mare sens al puterii este de resursă sau capacitate, potențialul cuiva de a face ceva, nu neapărat la o acțiune sau la o relație ca atare și, spre deosebire de primul, pare a deține avantajul aparent de a fi ușor de măsurat. Posesiunile unui actor determină probabilitatea de a-și impune voința într-o relație, în consecință, fiind primordiale și mai interesant de studiat, dacă obiectivul cercetării este de a produce generalizări. În practică, pentru disciplina relațiilor internaționale, acest lucru înseamnă elaborarea unor indicatori și a unor metode de agregare ale lor. Pe larg în Francois Chazel, „Puterea”, în Raymond Boudon, *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 2006, pp. 230-268; Lucian Dîrdală, „Putere, pluralism, poliarhie: traseul conceptual al lui Robert Dahl”, în Robert Dahl,

multor discuții referitoare la sensul de resursă, se află ideea de putere militară și concepția clasică despre relațiile internaționale ca stare intens conflictuală. Practic, măsoară potențialul de război și apoi încearcă să extindă această perspectivă la descurajare, comerț, mediu etc., în condițiile în care ultimul conflict de acest tip dintre marile puteri a avut loc acum 75 de ani¹⁰⁴.

În consecință, în ciuda limitelor ideilor despre putere ca resursă sau potențial, acestea reprezintă unul dintre puținele indicii care permit elaborarea unor predicții raționale, utile temei de față. Odată stabilit sensul principal, trebuie recunoscut că el nu reprezintă decât un schelet, cum obiecția lui D. Baldwin rămâne validă, anume, resursele nu sunt ceva atemporal și trebuie elaborate idei clare despre contextul în care se aplică. Acest lucru ar conduce la concepții inconsistente despre putere ca resurse, cel puțin dacă ne interesează un sens general și atemporal¹⁰⁵.

Pentru scopurile cercetării, este important doar de subliniat că, indiferent de cum ne orientăm, spre indicatori unici sau diverse formule de angrenare, trebuie admis faptul că aspectul conceptual este fundamental. Majoritatea abordărilor cantitativiste din domeniul Relațiilor Internaționale au ca premise, mai mult sau mai puțin recunoscute, ideile despre o lume a statelor naționale autonome, în care potențialul de mobilizare industrială reprezintă esența, iar războiul, principala problemă de securitate. Nu este clar dacă, într-o lume avansată tehnologică, cu arme nucleare, puterea se poate estima așa, sau spus altfel, dacă indicatorii sunt bine ponderați¹⁰⁶.

Poliarhiile: Participare și opoziție, Institutul European, pp. 5-24 și Kenneth. N. Waltz, *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006, pp. 141-142.

¹⁰⁴ N.A.: Autorii mai puțin tradiționaliști preferă deseori sensuri relaționale ale puterii, mai dificil de surprins empiric, din nou, tot aparent, dar care deviază de la mecanica listelor de indicatori. Problema cu abordarea respectivă este că se aplică, mai curând, *post factum*, lipsindu-i un fundament clar, pe care să se poată fundamenta o anticipare rațională. Trebuie să cunoști ce va face actorul B și să estimezi ce ar fi făcut în cazul unei alternative, pentru a conchide că a fost supus puterii lui A. Vezi Lucian Dîrdală, *op. cit.*

¹⁰⁵ Andrei Miroiu, *op. cit.*, pp. 26-42.

¹⁰⁶ Steve Chan, "Is There a Power Transition between the U.S. and China? The Different Faces of National Power", *Asian Survey*, septembrie-octombrie 2005, pp. 687-701.

Autori ca David A. Baldwin au accentuat acest aspect și a devenit evident că trebuie început cu unele principii despre sistemul internațional, apoi, ales un concept corespunzător al puterii și abia în final trecut la operaționalizare și măsurare¹⁰⁷. Din date care țin de utilitate empirică și relativ sprijin intelectual, aici va fi urmată teoria tranziției de putere, într-o versiune metaforică, adaptată necesităților de față. Dar mai întâi, o scurtă descriere.

Teoriile modernizării reprezentau, după 1945, o versiune extinsă în lumea postcolonială a concepțiilor americane și occidentale ale progresului și dezvoltării, reducându-se, în esență, la combinații între liberalism și etatism¹⁰⁸. Ele implicau potențialul unei ameliorări continue, fără limite clare, cel puțin, nu în sens politic. Perspectivele respective considerau că orice stat va urma, în esență, aceeași cale, mai devreme sau mai târziu¹⁰⁹.

Una dintre versiuni, teoria dezvoltării politice, accentua consecințele politice ale proceselor respective dincolo de elementele economice și sociale clasice (piață, burghezie, orașe, comerț, tehnologie)¹¹⁰. Era interesată de construcția statală, partide, ideologie, combaterea corupției, alegeri și alte fenomene similare. Cam în acest mediu apare și este profund influențată teoria tranziției puterii și originea o distinge față de concepții similare ale ierarhiei internaționale.

Pentru A.F.K. Organski și J. Kugler dezvoltarea este un proces aproape exclusiv determinat de factori interni, nici războiul, nici alte forme de competiție internațională nu îi pot altera dinamica, pe termen lung¹¹¹. Discuția despre explicația curselor înarmării și impactul

¹⁰⁷ David A. Baldwin, *op. cit.*

¹⁰⁸ Vezi Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Polirom, Iași, 1999.

¹⁰⁹ N.A.: Formularea clasică se găsește la Walt W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Ediția a treia, Cambridge University Press, Houghton Mifflin Harcourt, 1991.

¹¹⁰ Jean Blondel, *Guvernarea comparată*, Institutul European, Iași, 2009.

¹¹¹ A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *op. cit.*, pp. 142-144. N.A.: Teoriile modernizării reprezentau, după 1945, o versiune extinsă în lumea post-colonială a concepțiilor americane și

formelor de organizare le-am văzut în capitolul anterior. Un argument similar există și despre război și consecințele demografice ale acestuia, fiind evidențiat, de către cercetătorii respectivi, manifestarea unor fenomene de recuperare, cum ar fi „miracolele economice” german și japonez¹¹².

Factorii semnificativi sunt parțial economici și sociali, parțial politici, fiind evidențiate PIB-ul/capacitatea de producție a economiei și potențialul de extracție și de taxare a statelor¹¹³. Pornind de la acestea, se dezvoltă puterea militară și alte forme ale fenomenului. Este o teorie interesată aproape numai de ce se întâmplă odată cu revoluția industrială și practic, studiază o parte a consecințele acesteia.

Pe măsură ce societățile se modernizează, unele state devin mai puternice, iar altele mai slabe procesul se reia. Și acum intervine paradoxul de mai sus, de ce dezvoltarea nu se extinde, iar statele rămân autonome, de ce, dincolo de ierarhie, există totuși o anumită anarhie la nivel internațional? Nu sunt foarte clare răspunsurile la aceste întrebări și un scurt contrast cu interpretări rivale și cu discuția despre globalizare poate clarifica problema.

Într-o lucrare deja clasică, R. Keohane și J. Nye, urmați de D. Held etc. au identificat mai multe orientări intelectuale față de schimbările economice și sociale produse la nivel internațional, îndeosebi în lumea occidentală, după 1945¹¹⁴. Moderniștii considerau

occidentale ale progresului și dezvoltării, reducându-se, în esență, la combinații între liberalism și etatism. Ele implicau potențialul unei ameliorări continue, fără limite clare, cel puțin, nu în sens politic. Ei considerau și că orice stat va urma, în esență, aceeași cale, mai devreme sau mai târziu. Una dintre versiuni, teoria dezvoltării politice accentua consecințele politice ale proceselor respective dincolo de elementele economice și sociale clasice (piață, burghezii, orașe, comerț, tehnologie). Era interesată de construcția statală, partide, ideologie, combaterea corupției, alegeri și alte fenomene similare. Cam în acest mediu apare și este profund influențată teoria tranziției puterii și originea o distinge față de concepții similare ale ierarhiei internaționale. Vezi Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Polirom, Iași, 1999; Walt W. Rostow, *The Stages of Economic Growth*; Jean Blondel, *Guvernarea comparată*.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *Ibidem*, pp. 85-86.

¹¹⁴ Robert O. Keohane, Joseph Nye jr., *Putere și interdependență*, Polirom, Iași, 2009; David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, *Transformări globale*, Polirom, Iași, 2004.

că urmau transformări brutale, iar criticii lor intelectuali, tradiționaliștii, că lucrurile au rămas, în esență, la fel. Între ei, moderații¹¹⁵.

Deci, globalizarea, în versiunea optimistă, ar fi echivalentul internațional al progresului intern, iar teoria tranziției de putere ar fi tradiționalistă extern și modernistă intern, implicând importanța statelor, ca actori centrali și anarhiei, drept principiu internațional, în ciuda ierarhiei și ordinii internaționale, fenomene temporare. Cu alte cuvinte, pentru a folosi instrumentarul său intelectual, trebuie să acceptăm premisa că elementele fundamentale ale relațiilor internaționale vor rămâne, în mod esențial neschimbate și că eventual, putem vorbi doar despre modificarea actorilor. Prin urmare, în condiții de anarhie, războiul este o posibilitate, aici avem de-a face cu „structura profundă” invocată de J. Ruggie, care ne explică de ce există o tendință spre război, iar modificarea ierarhiei marilor puteri ne ajută să înțelegem în ce condiții conflictualitatea crește, anume când distanța dintre puterea dominantă și competitor scade, în mod rapid, iar unul dintre actorii majori este nemulțumit de procesele în curs de desfășurare¹¹⁶.

Dincolo de neclarități și aspecte de filosofie politică, teoria tranziției puterii este suficient de simplă pentru a o folosi în construirea de scenarii, prin deducerea consecințelor, în mai multe contexte internaționale. Ambiguitățile conceptuale și problemele de măsurare împiedică elaborarea unor narațiuni foarte precise din punct de vedere al indicatorilor. Chiar dacă accentuarea aspectelor conceptuale poate părea schematică, ea rămâne un pas fundamental în acest tip de predicție.

Teoria descurajării raționale continuă varianta clasică a „balanței terorii”, influențată de presupunerile și, deseori, modelele de formare ale actorului rațional. Statele sunt tratate ca unități cu o ierarhie

¹¹⁵ *Ibidem.*

¹¹⁶ John Gerrard Ruggie, „Review: Continuity and Transformation in the World Polity. Toward a Neorealist Synthesis”, *World Politics*, vol. 35, nr. 2, ianuarie 1983, pp. 261-285.

coerentă de interese (preferințe), care se adaptează stimulilor și inhibițiilor provenite din exterior și interior. Principalul său avantaj îl reprezintă simplitatea asumpțiilor și ipotezelor, care permit, uneori, elaborarea de predicții clare.

T. Schelling a fost unul dintre principalii specialiști care au folosit teoria alegerii raționale drept instrument pentru explorarea problemelor descurajării nucleare și cum poate fi folosită aceasta pentru asigurarea securității¹¹⁷. Alături de autori ca A. Wohlstetter, el a arătat că, în forma echilibrului strategic central, problema este de a construi un arsenal care să prevină un atac prin surprindere, dar a subliniat caracterul reciproc al temerii respective și a căutat metode de negociere între superputeri¹¹⁸. O altă contribuție a fost de a sublinia caracterul de comunicare al descurajării, prin intermediul forței potențiale, al amenințărilor și promisiunilor, ridicând problemele dificile ale credibilității, protejării aliaților și interacțiunii așteptărilor¹¹⁹.

De-aici s-a dezvoltat o critică psihologică și culturală a teoriei descurajării, care subliniază caracteristicile intersubiective, riscurile create de prejudecăți, mai ales în situații de criză, și versiuni moderate, care promovau reduceri ale armamentelor și descurajarea minimală¹²⁰. Într-o oarecare măsură, cele două explicații stau la baza concepțiilor valabile și astăzi despre politicile de descurajare. Nici paralela cu politicile de înarmare și curente pacifiste nu este în întregime accidentală.

Cu toate acestea, descurajarea poate fi o politică utilă pentru statele ambițioase, aflate în regiuni conflictuale, care se pot trezi angrenate în competiții de securitate cu puteri nucleare, în special dacă acestea au un trecut intervenționist și nu au la dispoziție aranjamente alternative de securitate credibile. Ele oferă o garanție că un conflict

¹¹⁷ Th. Schelling, *op. cit.*

¹¹⁸ Albert Wohlstetter, „The Delicate Balance of Terror”; Albert Wohlstetter, „Theory and Opposed-Systems Design”, *op. cit.*

¹¹⁹ Th. Schelling, *op. cit.*

¹²⁰ Stephen L. Quackenbush, Frank C. Zagare, *op. cit.*

de amploare este atât de costisitor încât devine de negândit și induce prudență decidenților ambelor părți¹²¹. Reprezintă și o bază pentru construirea unui interes comun.

În studiul de față, teoria descurajării raționale poate compensa un dezavantaj al teoriei tranziției puterii, anume dificultatea de a stabili un concept clar de satisfacție, necesar pentru a explica și anticipa intensificarea rivalităților dintre o putere dominantă și competitori. Pentru predicții, simplitatea este și ea un avantaj important, deoarece adăugarea de factori reduce claritatea și induce confuzia. Este mai curând un instrument util decât un răspuns definitiv dat criticilor menționate mai sus.

În acest capitol, au fost trecute în revistă mai multe mecanisme cauzale prin care echilibrul nuclear central se poate modifica, accentuându-se cel al apariției unui al treilea actor fundamental și felul în care se poate explica și anticipa această posibilitate. Din păcate însă, în literatura de specialitate nu există un consens referitor la sursele schimbării, rolul descurajării sau ponderea diferiților factori. Am optat pentru o combinație între teoria tranziției puterii și cea a descurajării raționale.

Astfel, odată cu schimbarea relațiilor de putere la nivel sistemic, apropierea dintre puterea dominantă și competitori creează un potențial de instabilitate, care se poate manifesta în mai multe contexte. Această condiție necesară teoretic reprezintă reperul care permite elaborarea de predicții teoretice. În momentele în care actorii majori anticipează transformarea distribuției internaționale a capacităților, cresc riscurile modificării radicale a echilibrului nuclear central, de exemplu, prin apariția unui al treilea arsenal de anvergură.

¹²¹ *Ibidem.*

Pentru construirea scenariului, sunt necesare instrumente intelectuale pentru definirea tipurilor de polaritate anticipabile, pentru stabilirea relațiilor care le caracterizează și identificarea actorilor principali. Un element important aici îl joacă discuția despre putere, pentru că trebuie clarificată problema utilității deținerii unui arsenal nuclear extins în condițiile secolului XXI. Odată stabilite tipurile de sisteme, trebuie estimat gradul de conflictualitate și, eventual, spus ceva despre ideologie.

Ulterior, trebuie luat fiecare actor în parte și inferate șansele de a se angaja pe calea dificilă și periculoasă a construirii unui arsenal nuclear global, care să atragă suspiciunea automată a Statelor Unite și Federației Ruse și nemulțumirea majorității decidenților și opiniei publice internaționale. Prin urmare, trebuie conectate, cel mai probabil, sisteme cu cele mai conflictuale situații care se pot anticipa, ținând cont de anumite contexte interne.

CAPITOLUL 3

Predicții și scenarii despre înarmarea nucleară

Principalele alternative schițate în acest capitol folosesc teorii ale puterii, așa cum am menționat anterior, dar opțiunea nu este lipsită de unele semne de întrebare care trebuie evidențiate de la început. Mai întâi, este ideea că în orizontul previzibil de timp, schimbări fundamentale ale relațiilor internaționale sunt improbabile, în sensul în logica acțiunii va rămâne la fel, indiferent de calitatea actorilor. Trebuie să fim atenți la felul în care este conceptualizată puterea și elementele sale; integrarea lor conceptuală; dependența intelectuală de experiențele celor două Războaie Mondiale și la Războiul Rece (PIB, stat și arme nucleare) sau dacă trebuie discutate și alte tendințe.

Aici există cele două tendințe, realistă și liberal-instituțională, dintre care prima preferă o abordare clasică, în care puterea militară joacă un rol decisiv în relațiile internaționale, sub ambele sale forme, convențională și nucleară¹²². Analitic, acest lucru înseamnă deseori o comparație a potențialului de război. Empiric acest tip de forță a fost folosită, mai curând, pentru acțiuni de descurajare în relațiile dintre actorii majori, după al Doilea Război Mondial.

Liberalii accentuează tehnologia avansată, actorii nonstatali și *soft power*, argumentând că puterea este în continuare importantă, dar se manifestă în mod diferit față de perioadele celor două războaie mondiale și Războiului Rece, în parte și ca urmare a apariției armelor nucleare¹²³. Măsurarea excesivă a capacităților industriale clasice ar putea, în consecință, să inducă în eroare, în privința clasamentelor reale¹²⁴. Și temele de cercetare sunt privite puțin diferit.

Divergențele dintre cele două școli se întind și asupra felului în care trebuie descrise unele fenomene ca poziția de putere a Statelor

¹²² O ilustrare se regăsește la John J. Mearsheimer, *op. cit.*

¹²³ Joseph S. Nye jr, *Viitorul puterii*, Polirom, Iași, 2012.

¹²⁴ Steve Chan, *op. cit.*

Unite în lume, perspectivele cooperării și conflictualității, pe plan internațional sau strategiile de urmat. Există și cercetători care urmează căi intermediare, cum era cea inițiată de S. Strange despre formele puterii structurale sau realismul defensiv al lui R. Jervis, care au deschis noi posibilități concepțiilor tradiționale despre putere¹²⁵. Tabloul disciplinar a devenit, prin asemenea nuanțări, mult mai variat.

Și aici trebuie o opțiune. Reamintesc că paradoxul teoriei tranziției puterii este că reprezintă o propunere intelectuală relativ deschisă și nu este neapărat obligată să se limiteze chiar la toate ideile fondatorilor. Dacă păstrăm totuși „structura profundă” și relațiile ciclice dintre puterile dominante și competitori, putem folosi, cel puțin, unele sensuri mai avansate ale puterii și capabilității actorilor. Astfel, în loc să fie subliniată doar capacitatea industrială, trebuie combinată cu avansul tehnologic, în ideea că nu doar abilitatea de a fabrica tancuri etc. contează¹²⁶.

Ca perspectivă intelectuală, este o generalizare fundamentată pe baza teoretică existentă în cadrul disciplinei relațiilor internaționale și altora înrudite, a unor tendințe istorice și din prezent¹²⁷. Cititorii trebuie avertizați că, spre deosebire de fizică sau de inginerie, gradul de incertitudine și subiectivismul sunt mult mai mari și se manifestă diferit în aceste domenii, influențând îndeosebi estimările și recomandările de politici.

Dincolo de problema orientării cercetătorilor, conceptele și teoriile sunt încă insuficient de sigure pentru produce predicții acceptabile, iar testarea lor empirică are încă un lung drum înainte¹²⁸. În consecință, orice fel de anticipare va avea un anumit caracter literar, deși raționalitatea domeniului ajută la respingerea ideilor excesive.

¹²⁵ Susan Strange, *State și piețe*, Institutul European, Iași, 1997.

¹²⁶ Vezi și Michael Beckley, „The Power of Nations. Measuring What Matters”, *International Security*, toamna 2018, pp. 7-44.

¹²⁷ Michael G. Roskin, Robert L. Cord, James A. Medeiros, Walter S. Jones, *Știința politică. O introducere*, Polirom, Iași, 2011; Joshua S. Goldstein, *Relații internaționale*, Polirom, Iași, 2008.

¹²⁸ Vezi Daniel Geller, J. David Singer, *op. cit.*

Avertismentele respective sunt necesare pentru a modera așteptările și dintr-o minimă onestitate intelectuală.

3.1. Scenarii bazate pe putere

Potrivit teoriilor structurale, există trei tipuri majore de sisteme politice internaționale, unipolar, multipolar și bipolar, a căror stabilitate este explicată și evaluată diferit, în funcție de perspectiva conceptuală adoptată¹²⁹. În secțiunea de față, fiecare dintre ele va fi folosit ca schemă generală pentru elaborarea unor scenarii, inspirate de tradiția intelectuală exemplificată de A.F.K. Organski și J. Kugler. Pentru nuanțarea eventualităților, alți factori vor fi adăugați, cum ar fi relațiile politice regionale, ideologia sau stabilitatea internă a regimurilor implicate.

3.1.1. Hegemonia și schimbarea clasamentului puterii

Primul scenariu pornește de la premisa **continuării sistemului unipolar**, în care Statele Unite se bucură de o superioritate puțin contestată, o situație similară evoluției relațiilor internaționale în anii '90 și 2000. Potrivit teoriei tranziției puterii, ar fi vorba despre cel mai pașnic sistem internațional în termenii raporturilor dintre actorii majori, deoarece niciun actor nu ar deține capacitatea de a contesta ierarhia marilor puteri, controlată de SUA¹³⁰. În consecință, atât vreme cât ambii deținători își întrețin propriile forțe, echilibrul strategic central ar rămâne stabil.

Cât de credibilă este această posibilitate? Ea ar presupune că R. P. Chineză își va încetini în mod radical creșterea economică sau că se va confrunța cu grave probleme interne, în timp ce Statele Unite ar trece printr-o renaștere economică și că țările din lumea a doua se vor confrunța cu probleme similare, o posibilitate evocată, de exemplu, în

¹²⁹ Pe larg în Kenneth Waltz, *op. cit.*; Charles Krauthammer, „The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, 1990/1991, 70(1).

¹³⁰ A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *op. cit.*

unele lucrări ale lui R. Kaplan¹³¹. Ea ar implica și așteptarea că decidenții de la Beijing nu vor încerca să își compenseze declinul prin expansiunea rapidă a arsenalului nuclear.

În acest scenariu, posibilitățile de modificare ale echilibrului central sunt reduse, dar nu imposibile, deschizându-se o serie de posibilități. Chiar dacă unipolaritatea s-ar menține, **distanța între hegemon**, marile puteri și alți actori s-ar putea reduce simțitor, relaxând autoritatea liderului, un scenariu care preia unele tendințe importante din lumea contemporană¹³². În consecință, în ciuda dominației tendințelor în favoarea menținerii status-quo sunt predominante, se manifestă activități de contestare a acestuia, care pot stimula programe ambițioase de înarmare nucleară, caz în care ar crește și riscul de instabilitate generală.

Pe lângă putere, în teoria abordată, contează și gradul de satisfacție în ceea ce privește distribuția beneficiilor și costurilor, încadrată în principiile, instituțiile și funcționarea ordinii internaționale reprezentată de hegemon¹³³. Chiar dacă configurația generală a puterii, la nivelul sistemului politic internațional, ar fi favorabilă menținerii păcii, un program ambițios de înarmare nucleară ar putea fi demarat din motive ce țin de politica internă ca **prestigiul sau autonomia unor organizații interne**. Posibilități de acest gen sunt sugerate în lucrările lui A.F.K. Organski și J. Kugler, S. Sagan și R. Kaplan¹³⁴.

De exemplu, ultimul autor sugerează că temerile legate de instabilitatea regimului ar stimula conducerea chineză să urmărească o politică externă mai ambițioasă, chiar când creșterea sa economică

¹³¹ O serie de posibilități sunt explorate în Graham Allison, 2017, *op. cit.*; Robert D. Kaplan, „The Return of Marco Polo’s World and the U.S. Military Response”, în Robert D. Kaplan, *The Return of Marco Polo’s World. War, Strategy and American Interests in the Twenty-first Century*, Random House, f. 1., 2018.

¹³² N.A.: Este echivalent cu ideea multipolarității cu un lider în declin, elaborată de John J. Mearsheimer. Vezi J.J. Mearsheimer, *op. cit.*

¹³³ A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *op. cit.*

¹³⁴ *Ibidem*; Robert D. Kaplan, *op. cit.*; Scott Sagan, „The Perils of Proliferation: Organization Theory, Deterrence Theory, and the Spread of Nuclear Weapons”, *International Security*, 18(4), primăvara 1994, pp. 66-107.

încetinește¹³⁵. Chiar și într-o lume în care SUA nu pot fi contestate militar, convențional, un program ambițios de înarmare ar putea reprezenta un motiv de glorie națională și de atragere a încrederii în regim. Alternativ, factori din cadrul aparatului de stat ar putea promova asemenea proiecte, din rațiuni administrative¹³⁶.

Chiar și într-o asemenea lume, **factori regionali** pot stimula curse ale înarmării nucleare, cum se întâmplă, parțial, între India și Pakistan. Deși pare puțin probabil, o astfel de competiție s-ar putea intensifica, determinând construcția unor arsenale masive, care să rivalizeze cu cele americane și ruse. Șansele depind, în bună măsură, de dimensiunea actorilor implicați și de interesul autorităților de la Washington și Moscova.

În general, unipolaritatea ar inhiba tendința atingerii parității nucleare, în sensul unui arsenal nuclear de amploare, deoarece superputerea ar fi greu de contestat, dar șansele de realizare a acestuia ar crește, în condițiile în care procentele deținute din puterea globală și decalajul față de principalii competitori s-ar reduce¹³⁷. Așa explică, parțial, competiția dintre Washington și Moscova, teoria consacrată de A.F.K. Organski și J. Kugler. Exemplul sovietic ar putea fi urmat de state ca R.P. Chineză.

Rivalitățile regionale, politica administrativă sau naționalismul ar putea motiva construcția și amplasarea unor sisteme nucleare în masă, din motive ca dorința de creștere a prestigiului intern sau internațional. În linii mari, însă, unipolaritatea nu ar trebui să fie însoțită de tendințe de obținere a parității nucleare, ci, mai curând de căutarea de acorduri de securitate sau menținerea unor arsenale

¹³⁵ Robert D. Kaplan, *op. cit.*

¹³⁶ Scott Sagan, *op. cit.*; Graham Allison, Philip D. Zelikow, *Esența deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, Polirom, Iași, 2010.

¹³⁷ A. F. K. Organski, Jacek Kugler, *op. cit.*

reduse¹³⁸. Prin asemenea politici, s-ar obține un grad relativ de securitate, fără a trezi ostilitatea superputerii.

3.1.2. Bipolaritatea și reducerea decalajului

Al doilea scenariu, al **bipolarității** este cunoscut în literatura de specialitate sub mai multe denumiri și este unul dintre cele mai populare, în ultimii ani, presupunând că R.P. Chineză ar ajunge din urmă și chiar depăși capabilitățile americane¹³⁹. În aceste condiții, există riscul declanșării unei noi rivalități de amploare, în Asia de Est și pe plan global. Specialiștii în relațiile internaționale diferă, însă, în ceea ce privește aprecierea intensității și amplitudinii competitivității, iar respectivul sistem este operaționalizat cu grade diferite de precizie¹⁴⁰.

În mod tradițional, sub influența Războiului Rece, se făcea deosebire între bipolaritate rigidă și flexibilă, în funcție de intensitatea conflictualității și riscurile pe care le implică, importanța ideologiei, condiții interne, îndeosebi relația dintre elită și societate și adeziunea la un anumit sens al ordinii globale, în ambele modalități identificate de H. Kissinger, ideatic și comportamental¹⁴¹. Ținând cont de mai multe considerații, inclusiv că rolul ideilor, deși nu trebuie neglijat, nu este identic cu cel de acum peste 70 de ani; că sunt diferențe între Uniunea Sovietică și R.P. Chineză, iar poziția SUA nu mai este cea din 1945, este mai probabil al doilea tip de rivalitate. Cu toate acestea, chiar și flexibilitatea ideologică și a alinierilor nu exclude posibilitatea unor tensiuni riscante.

După cum s-a văzut, teoria tranziției puterii consideră că avem de-a face cu cel mai periculos sistem internațional, în care riscul unei confruntări dintre cele două părți este foarte ridicat. Tema a fost dramatizată într-un articol celebru, devenit lucrare, al lui G. Allison,

¹³⁸ Vezi Kenneth N. Waltz, „The Spread of Nuclear Weapons: More May be Better”, *Adelphi Papers*, 171, IISS, 1981, URL: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm>, accesat în iunie 2020.

¹³⁹ Caracteristicile sistemului bipolar sunt explorate în Kenneth Waltz, *Teoria politicii internaționale*.

¹⁴⁰ De exemplu, rezumatul discuției, în J.J Mearsheimer, *op. cit.*, pp. 242-247.

¹⁴¹ Henry Kissinger, *World Order*, Penguin Press, f. 1., 2014.

care supralicitează totuși riscurile și puterea chineză¹⁴². Nu este clar dacă Beijingul ar alege să își dezvolte însă un arsenal de dimensiuni similare celui american.

Dar pe lângă polaritate/putere, contează și felul în care elitele politice își reprezintă politica mondială, în special beneficiile și costurile diferitelor politici alternative, de menținere sau contestare a *statu-quo*, reunite prin conceptul de grad de satisfacție¹⁴³. Un nivel crescut al resentimentului sau fricii, alimentat parțial de naționalism este necesar să existe atât în rândul decidenților de la Washington, cât și al celor de la Beijing, pentru ca tensiunile, deja existente, să depășească o un anumit prag. De aici, se deschid mai multe posibilități.

Scenariul bipolarității flexibile stabile este analog celui de condominium și presupune că, în ciuda schimbării relațiilor de putere, sursele diferendelor dintre Statele Unite și China sunt puține și negociabile. Este o poziție care a fost susținută de autori pentru care distanța și absența unor conflicte ideologice sau existențiale între Washington și Beijing deschid o marjă largă de manevră diplomației, ca Z. Brzezinski și J. Nye¹⁴⁴. Idei de acest tip au motivat politica de deschidere și de *engagement*, de după 1989¹⁴⁵.

Scenariul bipolarității instabile, în care tensiunile sino-americane tind să devină mai importante decât cooperarea, se bifurcă în mai multe variante, în ceea ce privește ideea unei parități nucleare, în care China și-ar dezvolta un arsenal de amploare. Aici, importantă este și orientarea față de Federație Rusă, care, chiar dacă economic nu s-ar putea compara, ar conta, în continuare, în ceea ce privește capacitățile nucleare. Dacă se menține actuala politică de cooperare

¹⁴² Allison, 2017, *op. cit.*

¹⁴³ A.F.K Organski, J. Kugler, *op. cit.*

¹⁴⁴ Zbigniew Brzezinski, John J. Mearsheimer, „Clash of the Titans”, *Foreign Policy*, 22 octombrie 2009, URL: <https://foreignpolicy.com/2009/10/22/clash-of-the-titans/>, accesat în iunie 2020; Joseph Nye, „China will not surpass America any time soon”, *Financial Times*, 19 februarie 2019, URL: <https://www.ft.com/content/7f700ab4-306d-11e9-80d2-7b637a9e1ba1>, accesat în iunie 2020.

¹⁴⁵ *Ibidem.*

între Moscova și Beijing, atunci probabil că echilibrul central strategic va continua în circumstanțe similare.

Dacă relațiile dintre cei doi actori se înrăutățesc, atunci China ar putea să își dezvolte un arsenal de dimensiuni comparabile cu celelalte două state, din rațiuni de prestigiu, stimulat de mediul foarte competitiv. **Echilibrul nuclear central** în sens de paritate ar deveni tripartit, ceea ce ar putea conduce la o perioadă critică, în care incertitudinile legate de proliferare să complice politica nucleară. Cu toate acestea, ar putea rezulta și un sistem mai complex de control al armamentelor, implicând Statele Unite, Rusia și China, cum s-a sugerat în ultima vreme, inclusiv de către președintele american, Donald Trump¹⁴⁶.

Ca și în cazul unipolarității, dacă distanța dintre cele două superputeri și alți actori scade, în ceea ce privește capabilitățile, una dintre caracteristicile bipolarității flexibile, nu este imposibil și ca actori regionali să se lanseze în programe nucleare de anvergură, chiar cu riscul atragerii nemulțumirii marilor puteri, de exemplu, o cursă a înarmărilor scăpată de sub control, eventual în condițiile neîncrederii în alianță. Tensiunile centrale ale sistemului internațional ar face, potrivit teoriei tranziției puterii, situația mult mai periculoasă.

Cât de credibilă este însă perspectiva sistemului bipolar, în general? El presupune ca un singur actor va crește în mod coerent, că nimic rău nu se va întâmpla, că factorul economic va domina și că interactivitatea va fi mai puțin importantă decât în alte situații comparabile din istorie. O altă critică se referă la subestimarea reacției unor țări din regiunile învecinate Chinei, ca Japonia, India, sau Rusia, sau altfel spus, excesul tipic al determinismului în ceea ce privește studiile sociale, anume tendința de a trece cu vederea accidentalul și subiectivitatea deciziilor umane.

În concluzie, avem perspectiva bipolarității flexibile (*loose*), cu două variante, stabilă și instabilă, cea de-a doua, din rațiuni istorice, în

¹⁴⁶ *** , „INF nuclear treaty: Trump says new pact should include China”, *BBC*, URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49213892>, accesat în iunie 2020.

principal existența deja a unei parități nucleare, fiind mai favorabilă eventualității în care al doilea pol, să zicem China, ar dezvolta un arsenal nuclear comparabil cu cel al SUA și Federației Ruse. Aici s-ar mai putea deosebi încă două versiuni, una cu controlul armamentelor, alta fără. Teoria tranziției puterii consideră situația destul de riscantă, mai ales dacă avem de-a face și cu existența temerilor și nemulțumirii în rândul elitelor.

3.1.3. Multipolaritatea și problema nucleară

Al treilea scenariu logic previzibil este cel al **multipolarității**, definit prin existența a cel puțin trei, de obicei patru-cinci actori majori, care domină scena internațională¹⁴⁷. Acesta este fundamentat teoretic, dar și prin generalizarea pe baza unor interpretări populare ale istoriei europene. Definiția cu precizie, cum ar fi procentul din totalul capacităților, agregarea resurselor și ecartul între marile puteri și dintre ele ca grup și restul actorilor diferă în funcție de autori, context și epocă, dar pentru scopul lucrării de față, detaliile pot fi trecute cu vederea¹⁴⁸.

Multipolaritatea este favorita multor realiști, fiind legată de teoria echilibrului puterii, potrivit căreia, o stare de aproximativă egalitate între principalele state din sistem duce la stabilitatea acestuia, definită drept supraviețuirea principalelor unități și a caracteristicilor întregului ca atare¹⁴⁹. Explicația este dublă, dezechilibrul ar încuraja agresiunea, în timp ce coalizarea statelor ar balansa puterea și ar menține, cel puțin, independența principalilor actori. Teoria prezentată aici, a tranziției puterii, adoptă premise și concluzii opuse, considerând că, în condiții de aproximativă paritate, statele au șanse să

¹⁴⁷ Kenneth N. Waltz, 2006, pp. 221-260.

¹⁴⁸ Ashley J. Tellis, Janice Bially, Christopher Layne, Melissa McPherson, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, RAND, 2000, pp. 25-26, URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1110.html, accesat în iunie 2020.

¹⁴⁹ De exemplu, Morton Kaplan, „Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems”, *The American Political Science Review*, 51(3), septembrie 1957, pp. 684-695; Karl W. Deutsch, J.J. Davis Singer, „Multipolar Power Systems and International Stability”, *World Politics*, 16(3); Kenneth N. Waltz, 2006, pp. 221-260.

declanșeze conflicte, în timp ce inegalitatea asigură o relativă ordine, deci multipolaritatea va fi relativ conflictuală, deși nu neapărat războinică.

Flexibilitatea alinierilor și incertitudinea comportamentelor politice reprezintă caracteristicile interacțiunilor în condiții de **multipolaritate clasică**, așa cum au fost sintetizate în literatura de specialitate, ceea ce permite o diversitate de strategii, slăbind și șansele realizării coalițiilor de balansare eficiente¹⁵⁰. De exemplu, actorii se pot alia cu statele expansioniste; pot fi neutri; pot presa partenerii mai puternici în acțiuni; pot tergiversa sau evita să se acționeze¹⁵¹.

Cum majoritatea interacțiunilor sunt diadice și regionale, chiar și în condiții de globalizare, este posibil ca, în tipul respectiv de sistem internațional să lipsească o tensiune centrală, în jurul a doi actori, ca în bipolaritate, dar, în anumite condiții, statele se pot împărți în coaliții rivale¹⁵².

Directoratul reprezintă un alt tip de ordine multipolară, în care funcționarea tipică a mecanismului echilibrului de putere este ameliorată prin formule embrionare de instituționalizare ca valori, normă și conferințe internaționale. Sistemul Congreselor din secolul al XIX-lea și Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite reprezintă exemplele cel mai des discutate în literatura de specialitate¹⁵³. În cazurile respective, riscăm să ieșim deja din logica simplei politici de putere¹⁵⁴.

Trecând la tema studiului, cum s-ar putea modifica echilibru nuclear central, ar putea interveni mai multe posibilități. În condiții de

¹⁵⁰ Michael Haas, „International Subsystems: Stability and Polarity”, *The American Political Science Review*, 64(1), martie 1970, pp. 98-123; Kenneth N. Waltz, 2006, *op. cit.*, pp. 221-260.

¹⁵¹ J. J. Mearsheimer, 2001, *op. cit.*, pp. 101-122.

¹⁵² Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași, 2007.

¹⁵³ Henry Kissinger, *Diplomația*, All, București, 2003.

¹⁵⁴ Charles A. Kupchan, Clifford A. Kupchan, „Concerts, Collective Security, and the Future of Europe”, *International Security*, 16(1), vara 1991, pp. 114-161.

multipolaritate clasică, fără alianțe dominante, actorii majori ar trebui să își asigure prin forțe proprii securitate, iar alinierea ar fi nesigură, anarhia nucleară, menționată de G. Allison s-ar putea instaura¹⁵⁵. Proliferarea nucleară s-ar dovedi a fi un fenomen greu de controlat, deși temerile reciproce ar menține un anumit nivel de ordine; în aceste condiții, un terț ar putea încerca să egaleze arsenalele SUA și Federației Ruse.

Alternativa caracterizată prin **existența alianțelor rivale** ar putea adăuga cel puțin o a treia putere nucleară cu armament de dimensiuni masive¹⁵⁶. Acest lucru ar fi necesar în cazul în care SUA și Federația Rusă s-ar situa în tabere diferite, ceea ce nu poate fi exclus.

La rândul său, eventualitatea **directoratului** ar permite o proliferare controlată, analoagă unui scenariu waltzian, în care marile puteri dominante ar putea să își crească arsenalele la niveluri comparabile celor americane și ruse din vremurile noastre, fără să producă dezordine pe plan global. Directoratul ar putea fi contestat de o mare putere revizionistă, similar modulului în care Germania nazistă s-a confruntat cu Franța și Marea Britanie, caz în care dezvoltarea unui program nuclear de anvergură ar semăna cu scenariul alianțelor rivale.

După cum se poate observa, se deschid două mari posibilități, menținerea sau extinderea unui sistem general de control al proliferării nucleare, care să facă improbabilă contestarea echilibrului nuclear central sau anarhia nucleară, menționată de G. Allison¹⁵⁷.

Între aceste extreme, mai multe gradații sunt posibile. Numărul de state este suficient de mic, pentru a permite o anumită cooperare, așa cum ar argumenta R. Keohane, iar armele nucleare probabil tot de un renume prost s-ar bucura¹⁵⁸.

¹⁵⁵ M. Kaplan, *op. cit.*; Graham Allison, 2017, *op. cit.*

¹⁵⁶ M. Kaplan, *op. cit.*

¹⁵⁷ Graham Allison, 2017, *op. cit.*

¹⁵⁸ Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, f. 1., 1984.

Prima reprezintă o posibilitate mai credibilă, chiar dacă sistemul ar fi mai conflictual decât cel actual, deoarece o extindere a numărului deținătorilor arsenalelor nucleare de anvergură de la 2 la, să zicem 5, nu ar aduce avantaje prea mari în domeniul securității, față de beneficii deja existente. A doua ar implica extinderea concurențială nu doar a noilor programe, ci și a celor precedente, pentru a ține pasul. Absența unei ierarhii ar face tot sistemul destul de greu de controlat.

Flexibilitatea și incertitudinea alianțelor ar face ordinea internațională mai greu de menținut în mod eficient, complicând, până într-un punct, problemele de cooperare inerente interacțiunilor sociale¹⁵⁹. Acest lucru nu trebuie exagerat, dar insecuritatea ar putea stimula sau justifica dezvoltarea unor ambițioase programe nucleare, în măsura în care credibilitatea acestui tip de armament se menține sau crește. După teoria tranziției puterii, rivalitățile dintre actori ar fi favorizate de egalitatea relativă, însă legitimitatea ar putea reduce conflictele.

3.2. Alte tipuri de scenarii

Scenariile fundamentate pe schimbarea relațiilor de putere presupun că apariția/dezvoltarea unor noi actori ar putea conduce la construcția unor arsenale nucleare masive, în circumstanțe internaționale tensionate sau din motive de politică internă. Multe teorii caută legătura dintre configurațiile particulare și stabilitatea sistemică, înțelegând drept existența unor stări reduse/controlabile de conflictualitate, îndeosebi absența războaielor de anvergură. Dar explicațiile din domeniu nu se limitează doar la acestea, ci includ factori ca natura regimului (teoria păcii democratice), caracteristicile relațiilor economice (teoria interdependenței), organizațiile internaționale, vecinătatea, trecutul etc¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Kenneth N. Waltz, 2006, pp. 221-260; Mancur Olson, *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, f. 1., 1965.

¹⁶⁰ Pe larg în D. Geller, J. Davis Singer, *op. cit.*

Pornind de la respectivele conceptualizări, se pot elabora scenarii diferite de cele anterioare, în sensul că firul narativ principal urmează reguli diferite, chiar dacă, deseori, acestea se pot intersecta. În secțiunea de față, vor fi trecute în revistă/detaliat următoarele posibilități: o lume bazată pe distrugerea asigurată, în stilul lui K. Waltz, cu prezența sau absența mecanismelor de control al armamentelor; dezarmarea; declinul unui pol și schimbarea tehnologică. Ele reprezintă rezultatul unei combinații de cauze interne și externe, ca învățarea/experiența, schimbări ale politicii interne, idei noi sau populare sau chiar economice.

Distrugerea asigurată generalizată presupune două lucruri, renunțarea la arsenale masiv, adaptate pentru misiuni ofensive sau de contraforță și concentrarea asupra unor forțe de răspuns/ripostă invulnerabile. Scenariul favorit al realiștilor defensivi, el a devenit popular în formularea lui K. Waltz, care promova extinderea garanțiilor de securitate ale puterilor nucleare sau proliferarea controlată și limitată¹⁶¹. Referințele pot fi mai extinse, de exemplu, el este similar sistemului internațional XY, schițat de M. Kaplan și amintește de discuția lui A. Wolfers despre gradul de implicare în relațiile internaționale sau despre dezbaterile despre apărarea minimală¹⁶².

În această lume, echilibrul nuclear central ar dispărea, fiind înlocuit de un ansamblu multiplu de interacțiuni între actori care se descurajează în mod reciproc și prezintă vulnerabilitățile clasice ale teoriei respective: problema de credibilitate a amenințării; riscul războiului accidental și tendința de a dezvolta armamente ofensive/cursa înarmărilor. Din aceste motive, el poate fi consolidat de un sistem mai mult sau mai puțin formalizat de control al armamentelor, care să asigure transparența activităților, comunicarea

¹⁶¹ K. Waltz, 1981.

¹⁶² M. Kaplan, 1957; Arnold Wolfers, „The Pole of Power and the Pole of Indifference”, în Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, The John Hopkins Press, 1962, f. I., pp. 83-102.

datelor sensibile și unele condiții necesare recunoașterii intereselor minimale¹⁶³. Raționamentele respective, promovate deseori de către reprezentanții școlii engleze sau ai neoliberalismului instituțional implică existența unei legitimități interne și moderarea temerilor față de amenințările externe¹⁶⁴.

Dezarmarea a fost una dintre speranțele secolului trecut, o reacție la masacrele din cele două războaie mondiale și a fost instituționalizată în reguli, proceduri și eterne promisiuni, deseori legate de sistemul ONU și de cel al predecesoarei sale, Liga Națiunilor. În domeniul nuclear, pe lângă conferințele recurente, este explicit menționată ca scop în NPT, de exemplu, și în alte instrumente juridice și politice¹⁶⁵. Dar distanța dintre scopurile morale și evenimente rămâne, îndeosebi într-un subiect considerat vital, de multe state.

În sens strict, o astfel de eventualitate ar presupune că Statele Unite și Federația Rusă renunță, probabil prin negociere, cum indică NPT, la arsenalele deținute, iar exemplul lor este urmat și de alți actori. Există și căi graduale prin care s-ar putea produce un asemenea rezultat. De pildă, „tabuul nuclear” invocat de XY indică inutilitatea armamentului nuclear, deoarece consecințele utilizării sale, demonstrate la finalul celui de-Al Doilea Război Mondial și în cursul testelor intră în contradicție cu valorile acceptate social¹⁶⁶; J. Mueller a argumentat că acesta este inutil și pentru descurajare, deoarece forțele convenționale ar fi suficiente, iar legitimitatea războaielor, cel puțin a celor majore, a intrat în declin în rândul societăților industriale¹⁶⁷; în

¹⁶³ Vezi Hedley Bull, *The Control of Arms Race*, Praeger, f. 1., 1961; Kenneth N. Waltz, 1981.

¹⁶⁴ Hedley Bull, *Societatea anarhică. Studiu asupra ordinii în politica mondială*, Știința, Chișinău, 1998; Robert O. Keohane, 1984.

¹⁶⁵ ***, „Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, *ONU*, URL: <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/>, accesat în iunie 2020.

¹⁶⁶ Nina Tannenwald, *op. cit.*; John Mueller, *Retreat from Doomsday. The Obsolescence of Major War*, Basic Books, f. 1., 1990.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

timp ce majoritatea statelor care pot produce, se abțin, altele au renunțat, în ciuda unor cazuri des citate de proliferare¹⁶⁸.

Cu toate acestea, importanța acordată strategiilor de descurajare și a unor planificări chiar mai ofensive limitează șansele de realizare a unei lumi dezarmate nuclear, așa cum au evidențiat mai mulți realiști¹⁶⁹. H. Morgenthau a susținut că aceasta necesită existența unei organizații internaționale cu puteri similare statelor, inclusiv cu propriile forțe armate, anulând sau restricționând radical caracterul anarhic al structurii sistemului¹⁷⁰. Cum statele sunt însă preocupate de supraviețuire sau putere, rezultatul respectiv ar fi improbabil¹⁷¹.

Declinul uneia dintre cele două mari puteri nucleare ar schimba echilibrul nuclear central, din rațiuni evidente. Destrămarea Uniunii Sovietice și temeri anterioare legate de cursa înarmărilor au condus la invocarea posibilităților respective, dar situația nu s-a materializat, cum echilibrul nuclear central nu este chiar atât de costisitor de menținut¹⁷². Cu toate acestea, rămâne o eventualitate de luat în calcul.

Schimbarea tehnologică ar putea face armamentul nuclear depășit, fie ca putere de distrugere, fie ca element de descurajare. Deseori, sunt evocate ipoteze de tipul celor referitoare la un „scut” antirachetă cu acoperire generală foarte eficient, noi tipuri de armament sau descoperiri dificil de anticipat de acum, dar menționate ca posibilități¹⁷³. Este un scenariu dificil de evaluat, de acum, în timp de tehnologia nucleară continuă să beneficieze de o serie de atuuri.

¹⁶⁸ *Ibidem.*

¹⁶⁹ Hans Morgenthau, *op. cit.*; John J. Mearsheimer, *op. cit.*

¹⁷⁰ *Ibidem.*

¹⁷¹ *Ibidem.*

¹⁷² Keir A. Lieber, Daryl G. Press, „The Rise of U.S Nuclear Primacy”, *Foreign Affairs*, martie-aprilie 2006; Iulian Chifu, „Sfârșitul Erei Nucleare: Rusia iese din paritatea strategică cu SUA”, *Adevărul*, 25 mai 2020, URL: https://adevarul.ro/international/rusia/sfarsitul-erei-nucleare-rusia-iese-paritatea-strategica-sua-1_5ecab54a5163ec42711bbb32/index.html, accesat în iunie 2020; Kenneth N. Waltz, 1981.

¹⁷³ Kenneth N. Waltz, 1981.

Capitolul de față s-a bazat pe predicția teoretică, ca metodă de construcție a scenariilor modificării echilibrului nuclear central, combinând ipoteza tranziției puterii cu cea a descurajării raționale. În anumite condiții, schimbarea distribuției fundamentale a capacităților, alături de alți factori, conduce la creșterea instabilității internaționale, situație care poate motiva statele, îndeosebi marile puteri să se înarneze. Cum este vorba despre o simplificare poate excesivă, au fost adăugate și narațiuni care subliniază și alte cauze.

Scenariile bazate pe structura sistemului global evocate în acest studiu constau în: unipolaritate; unipolaritatea în curs de transformare; unipolaritatea cu factori interni dominanți; unipolaritate cu actori regionali autonomi; bipolaritate flexibilă; condominium; bipolaritate instabilă; multipolaritate clasică; directorat și multipolaritatea cu alianțe rigide. Principalul criteriu de construcție l-a reprezentat distribuția generală a capacităților, așa cum a fost consacrat conceptul de către Kenneth Waltz, numărul de mari puteri care conduce la un anumit grad de stabilitate, sporită, potrivit teoriei tranziției puterii, atunci când societatea de state are un lider detașat, beneficiind de legitimitate. Sistemele cele mai favorabile schimbării echilibrului nuclear central, ca urmare a acțiunii factorilor internaționali, sunt: multipolaritatea clasică; multipolaritatea cu alianțe rigide; bipolaritatea instabilă și unipolaritatea în curs de transformare.

Pe lângă scenariile dezvoltate pornind de la structura internațională a puterii, am propus o serie de alternative, pornind de la diverse propuneri și așteptări rezonabile, dezvoltate în cadrul literaturii de specialitate: o lume bazată pe distrugerea asigurată; lume bazată pe distrugerea asigurată și regimuri de control consolidate; dezarmarea generală; declinul intern al unui pol și schimbarea tehnologică. În primele două, echilibrul nuclear ruso-american și-ar pierde centralitatea și ar deveni o parte a unor interacțiuni mai ample, indiferent de numărul de mari puteri. Ultimele trei presupun

modificări de anvergură, fie interesul pentru înarmare scade; unii actori devin irelevanți sau ceva radical nou apare.

Predicția teoretică este un instrument important în științele naturale, dar în cele sociale, existența multor factori, a mecanismelor de interacțiune insuficient elucidate și a reflexivității face ca anticipările să devină mijloace imperfecte de anticipare. Din aceste motive, concluziile se pot dovedi, în timp, complet eronate. În ciuda limitelor cunoscute și existenței unor alternative (combinarea de teorii; inteligența artificială), calea aleasă aici este utilă pentru că subliniază importanța disciplinei și clarității intelectuale.

Concluzii

Studiul a urmărit să investigheze modalitățile prin care echilibrul nuclear central se poate modifica, pe termen mediu. Principala metodă folosită a fost predicția teoretică, folosind o combinație dintre tradiția intelectuală care subliniază tranziția de putere și o versiune raționalistă a ideilor despre descurajare, accentuând factorii internaționali și sistemici. Principalele contexte în care se pot produce aceste modificări sunt multipolaritate clasică; multipolaritatea cu alianțe rigide; bipolaritate instabilă și unipolaritatea în curs de transformare, alături de mai tradiționalele anticipări referitoare la dezarmare, noi tehnologii și dezintegrarea marilor puteri.

Câteva idei au ieșit în evidență, în cursul cercetărilor efectuate. În literatura de specialitate, persistă ambiguitățile legate de utilizarea termenilor echilibru și descurajare, ultimul important pentru studiul relațiilor dintre actorii nucleari. Acest lucru este însoțit de dezbateri și controverse, dintre care cele dintre susținătorii distrugerii asigurate și ai unor arsenale limitate și adepții unor strategii mai ofensive reprezintă una dintre cele mai cunoscute.

Tensiunea dintre sensurile de echilibru al vulnerabilităților (al terorii) și de paritate, evocată de H. Bull și alți autori creează probleme de interpretare, cum primul nu presupune egalitate și atunci, este mai greu de explicat și de anticipat ce se poate și cum se poate schimba. Prima tentație a fost de a opta pentru cel dintâi, deoarece induce claritate și simplitate normativă și descriptivă, dar intra în contradicție cu o parte a realităților istoriei nucleare, optându-se pentru un compromis.

Echilibrul nuclear central este înțeles drept o formă de descurajare existentă între Washington și Moscova. Aici au fost incluse distrugerea reciproc asigurată, alături de capabilități pentru

misiuni mai ofensive și cu caracter tactic. La rândul său, proliferarea nucleară reprezintă principala modalitate luată în calcul aici pentru modificarea potențială a echilibrului nuclear central, dar și acest termen acoperă mai multe realități, ca dobândirea unui arsenal nou sau dezvoltarea unuia deja existent, fiind sinonim aproape cu cel de înarmare.

Există mai multe mecanisme cauzale și motivații care pot stimula un actor internațional, îndeosebi o mare putere, să dezvolte un arsenal nuclear de anvergură. Pot fi evidențiate cele interactive, identificate la nivelul sistemic de analiză (raționale/strategice, al balansării, dilema securității); cele de la nivel intern (rațiunea de stat; politica organizațională); cele culturale etc. Nu există un consens în cercetarea din domeniu în privința explicației înarmării, nici măcar în ceea ce privește sensul unor termeni fundamentali, cum este cel de cursă, motiv pentru care mai vagul dinamică a securității.

Multiplicitatea factorilor și semnele de întrebare legate de explicarea fenomenului pot duce la anticipări confuze sau imprecise și la contradicții deghizate. Urmând o recomandare a lui K. Waltz, pentru a evita problemele respective, am recurs la o combinație între o teorie relativ rezonabil susținută empiric și recunoscută de cercetători, cea a tranziției puterii, cu una care simplifică din cauzalități, cea a descurajării raționale. Principala anticipare este că schimbarea echilibrului nuclear central este mai probabilă în condițiile existenței unui decalaj redus între puterea dominantă, SUA și un eventual competitor, tendință careia i se mai pot adăuga mai multe contexte.

Pe baza teoriilor alese și a tradițiilor domeniului relațiilor internaționale, majoritatea anticipărilor au fost concepute în funcție de distribuția sistemică a capacităților, fiind evaluate în funcție de șansele mai mari sau mai reduse de modificare a echilibrului nuclear central. După cum am menționat deja, cele mai favorabile schimbării au fost multipolaritatea clasică; multipolaritatea cu alianțe rigide; bipolaritatea instabilă și unipolaritatea în curs de transformare.

Rezultatul nu este atât de surprinzător, dar induce o mai mare claritate în dezbateri.

Discuțiile în termeni de putere pot uneori să simplifice în mod excesiv însă, exemplul clasic fiind sfârșitul Războiului Rece, motiv pentru care au fost adăugate anticipările dezarmării, destrămării unui actor sau schimbării tehnologice. Ținând cont de numărul mare de factori, scenariile pot fi multiplicat la infinit, ceea ce ne duce din nou la problemele discutate mai sus. Din acest motiv, au fost precizate eventualitățile cele mai evidente unui cercetător din domeniu.

Studiul de față ilustrează avantajele și dezavantajele teoriilor din disciplinele relațiilor internaționale și studiilor strategice și de securitate, îndeosebi numărul mare și interacțiunile ambigue dintre factorii explicatorii rezonabili; dependența de cultura și interesele marilor puteri și legătura cu evenimentele curente. Disputele referitoare la ascensiunea Chinei și programele sale de modernizare, inclusiv din domeniul nuclear reprezintă, cu siguranță, un element important de context pentru această temă. Un argument teoretic însă permite o mai mare generalizare și un echilibru intelectual relativ.

BIBLIOGRAFIE

1. ***, “Nuclear non-proliferation, Chronology of key events”, *AIEA*, URL: http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/npt_chrono.html#1940
2. ***, “Chronology of U. S.-North Korean Nuclear and Missile Diplomacy”, *Arms Control Association*, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/dprkchron>
3. ***, “New Start at a Glance”, *Arms Control Association*, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/NewSTART>
4. ***, “Nuclear Weapons: Who Has What at a glance”, *Arms Control Association*, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>
5. ***, “Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran”, *Arms Control Association*, URL: <https://www.armscontrol.org/factsheet/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran>
6. ***, “US-Soviet/Russian Arms Control”, *Arms Control Association*, URL: http://www.armscontrol.org/act/2002_06/factfilejune02
7. ***, “The Baruch Plan”, *Atomic Archive*, 14 iunie 1946, URL: <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/BaruchPlan.shtml>
8. ***, “INF nuclear treaty: Trump says new pact should include China”, *BBC*, URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49213892>
9. ***, “Argentina Special Weapons Guide”, *Federation Of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/argentina/index.html>
10. ***, “China Nuclear Forces Guide”, *Federation Of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/china/index.html> (accesat iulie 2019).
11. ***, “India Special Weapons Guide”, *Federation Of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/india/index.html>

12. ***, “Israel Special Weapons Guide”, *Federation Of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/israel/index.html>
13. ***, “South Africa Special Weapons Guide”, *Federation Of American Scientists*, URL: <https://fas.org/nuke/guide/rsa/index.html>
14. ***, “Nuclear Weapons Program-Brazil”, *Global Security*, URL: <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/brazil/nuke.htm>
15. ***, “Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, *ONU*, URL: <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/>
16. ALLISON, Graham, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides’s Trap?*, Houghton Mifflin Harcourt, f. 1., 2017.
17. ALLISON, Graham, ZELIKOW, Philip D., *Esența deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, Polirom, Iași, 2010.
18. BALANDIER, Georges, *Antropologie politică*, Amarcod, Timișoara, 1997.
19. BALDWIN, David A., *Power and International Relations. A Conceptual Approach*, Princeton University Press, f. 1., 2016.
20. BAYLIS, John; WIRTZ, James; GRAY, Colin S.; COHEN, Eliot, *Strategy in the Contemporary World*, Oxford University Press, f. 1., 2002, 2019.
21. BAYLIS, John; SMITH, Mark, “The Control of Weapons of Mass Destruction”, în BAYLIS, John; WIRTZ, James; GRAY, Colin S.; COHEN, Eliot, *Strategy in the Contemporary World*, Oxford University Press, f. 1., 2002.
22. BECKLEY, Michael, “The Power of Nations. Measuring What Matters”, *International Security*, toamna 2018.
23. BLONDEL, Jean, *Guvernarea comparată*, Institutul European, Iași, 2009.
24. BOUDON, Raymond, *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 2006.

25. BRODIE, Bernard, (coord.), *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*, New York: Harcourt, Brace and Company, f. 1., 1946.
26. BRZEZINSKI, Zbigniew; MEARSHEIMER, John J., „Clash of the Titans”, *Foreign Policy*, 22 octombrie 2009, URL: <https://foreignpolicy.com/2009/10/22/clash-of-the-titans/>
27. BULL, Hedley, *Societatea anarhică*, CEU Press, Știința, 1998.
28. BULL, Hedley, *The Control of Arms Race*, Praeger, 1961.
29. BUZAN, Barry, *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology and International Relations*, Palgrave MacMillan, f. 1., 1987.
30. BUZAN, Barry, *Popoarele, statele și teama*, Cartier, 2000.
31. CALVOCORESSI, Peter, *Politica mondială după 1945*, Alfa, ediția a VII-a, București, 2002.
32. CARLSNAES, Walter; RISSE, Thomas; SIMMONS, Beth A., *Handbook of International Relation*, Sage, f. 1., 2013.
33. CHAN, Steve, “Is There a Power Transition between the U.S. and China? The Different Faces of National Power”, *Asian Survey*, septembrie-octombrie 2005.
34. CHAZEL, Francois, „Puterea”, în BOUDON, Raymond, *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 2006.
35. CHIFU, Iulian, „Sfârșitul Erei Nucleare: Rusia iese din paritatea strategică cu SUA”, *Adevărul*, 25 mai 2020, URL: https://adevarul.ro/international/rusia/sfarsitul-erei-nucleare-rusia-iese-paritatea-strategica-sua-1_5ecab54a5163ec42711bbb32/index.html
36. DAHL, Robert, *Poliarhiile: Participare și opoziție*, Institutul European, 2000.
37. DÎRDALĂ, Lucian, „Putere, pluralism, poliarhie: traseul conceptual al lui Robert Dahl”, în DAHL, Robert, *Poliarhiile: Participare și opoziție*, Institutul European, 2000.
38. DEUTSCH, Karl W.; SINGER, J. David, “Multipolar Power Systems and International Stability”, *World Politics*, 16(3).

39. DUFOUR, Jean-Louis, *Crizele internaționale, de la Beijing (1900) la Kosovo (1999)*, Corint, București, 2002.
40. DUPUY, Ernest; DUPUY, Trevor, *The Harper Encyclopedia of Military History*, Harper Collins, New York, 1993.
41. DUROSELLE, Jean-Baptiste; KASPI, André, *Histoire des relations internationales*, Armand Colin, Paris, 2000.
42. FREEDMAN, Lawrence, *The Evolution of Nuclear Strategy*, St. Martin's Press, New York, 1981.
43. FRIEDMAN, Thomas L., *Lexus și măslinul, cum să înțelegem globalizarea*, Editura Fundației Pro, 2001.
44. GELLER, Daniel S.; SINGER, J. David, *Nations at War: A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge University Press, f. 1., 1998.
45. GEORGE, Alexander L.; BENNETT, Andrew, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, f. 1., 2005.
46. GOLDSTEIN, Joshua S., *Relații internaționale*, Polirom, Iași, 2008.
47. GOSPODARCZYK, Marta M.; FISHER, Marianne Nari, „IAEA Releases 2019 Data on Nuclear Power Plants Operating Experience”, *IAEA*, 25 iunie 2020, URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-releases-2019-data-on-nuclear-power-plants-operating-experience>
48. GRANT, James, *Bernard Baruch: The Adventures of a Wall Street Legend*, Axios Press, f. 1., 2012.
49. HAAS, Ernst B., “The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propagands”, *World Politics*, iulie 1953.
50. HAAS, Michael, “International Subsystems: Stability and Polarity”, *The American Political Science Review*, 64(1), martie 1970.
51. HASHMI, Pirzada Hasaan, “Pakistan's Nuclear Program: Yesterday and Today”, URL: <http://pakistankakhudahafiz>.

wordpress.com/2010/04/05/pakistans-nuclear-program-yesterday-and-today/

52. HELD, David; McGREW, Anthony; GOLDBLATT, David; PERRATON, Jonathan, *Transformări globale*, Polirom, Iași, 2004.
53. HOLLOWAY, David, *Stalin și bomba atomică*, Institutul European, Iași 1998.
54. HUNTINGTON, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Polirom, Iași, 1999.
55. JERVIS, Robert, *Perceptions and Misperceptions in International Politics*, Princeton University Press, f. l., 1977.
56. JERVIS, Robert, “Why Nuclear Superiority Doesn’t Matter”, *Political Science Quarterly*, 94(4), 1979-1980.
57. KAPLAN, Morton, “Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems”, *The American Political Science Review*, 51(3), septembrie 1957.
58. KAPLAN, Robert D., “The Return of Marco Polo’s World and the U.S. Military Response”, în Robert D. Kaplan, *The Return of Marco Polo’s World. War, Strategy and American Interests in the Twenty-first Century*, Random House, f. l., 2018.
59. KRAUTHAMMER, Charles, “The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, 1990/1991, 70(1).
60. KEOHANE, Robert O.; NYE jr., Joseph, *Putere și interdependență*, Polirom, Iași, 2009.
61. KEOHANE, Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, f. l., 1984.
62. KISSINGER, Henry, *World Order*, Penguin Press, f. l., 2014.
63. KOLODZIEJ, Edward A., *Securitatea și relațiile internaționale*, Polirom, Iași, 2007.
64. KUPCHAN, Charles A.; KUPCHAN, Clifford A., „Concerts, Collective Security, and the Future of Europe”, *International Security*, 16(1), vara 1991.

65. KRISTENSEN, Hans M.; KORDA, Matt, “United States Nuclear Forces, 2020”, *Bulletin of Atomic Scientists*, 13 ianuarie 2020, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2019.1701286>
66. KRISTENSEN, Hans M., KORDA, Matt, “Russian Nuclear Forces, 2020”, *Bulletin of Atomic Scientists*, 9 martie 2020, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2020.172985>
67. KRISTENSEN, Hans M., KORDA, Matt, “Chinese Nuclear Forces 2019”, *Bulletin of Atomic Scientists*, 28 iunie 2019, URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2019.1628511>
68. LEMKE, Douglas; WERNER, Suzanne, “Power Parity, Commitment to Change and War”, în *International Studies Quarterly*, iunie 1996, nr. 40 (2).
69. LEBOW, Richard Ned, “Deterrence: Then and now”, *Journal of Strategic Studies*, vol. 28, nr. 5.
70. LEVY, Jack S., “Interstate War and Peace”, în CARLSNAES, Walter; RISSE, Thomas and LIEBER, Keir A., Daryl G. Press, “The Rise of U.S Nuclear Primacy”, *Foreign Affairs*, martie-aprilie 2006.
71. LIEBER, Keir A., PRESS, Daryl, „The New Era of Counterforce: Technological Change and the Future of Nuclear Deterrence”, *International Security*, 41(4), primăvara 2017.
72. MALIȚA, Mircea, *Între război și pace*, C. H. Beck, București, 2007.
73. MEARSHEIMER, John J., *Tragedia politicii de forță*, Antet, București, 2001.
74. MERTON, Robert K., *Social Theory and Social Structure*, Free Press, f. 1., 1968.
75. MIROIU, Andrei; UNGUREANU, Radu-Sebastian, *Manual de Relații Internaționale*, Polirom, București, 2006.

76. MIROIU, Andrei; SOARE, Simona, „Război și securitate nucleară”, în MIROIU, Andrei, UNGUREANU, Radu-Sebastian *Manual de Relații Internaționale*, Polirom, București, 2006.
77. MIROIU, Andrei, *Balanță și hegemonie*, Editura Tritonic, București, 2005.
78. MORGENTHAU, Hans J., *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași, 2007.
79. MUELLER, John, *Retreat from Doomsday. The Obsolescence of Major War*, Basic Books, f. 1., 1990.
80. NARANG, Vipin, *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict*, Princeton University Press, f. 1., 2014.
81. NARANG, Vipin, “Strategies of Nuclear Proliferation. How States Pursue the Bomb”, *International Security*, iarna 2016.
82. NYE, Jr., Joseph S., “China will not surpass America any time soon”, *Financial Times*, 19 februarie 2019, URL: <https://www.ft.com/content/7f700ab4-306d-11e980d27b637a9e1ba1>
83. NYE, Jr., Joseph S., *Viitorul puterii*, Polirom, Iași, 2012.
84. Mancur Olson, *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, f. 1., 1965.
85. ORGANSKI, A.F.K.; KUGLER, Jacek, *The War Ledger*, The University of Chicago Press, 1980.
86. PYE, Lucian W., *Asian Power and Politics: The Cultural Dimensions of Authority*, Belknap Press, 1988.
87. QUACKENBUSH, Stephen L.; ZAGARE, Frank C., “Modern Deterrence Theory: Research Trends, Policy Debates, and Methodological Controversies”, *Oxford Handbooks Online*, 2008.
88. ROSKIN, Michael G.; CORD, Robert L.; MEDEIROS, James A.; JONES, Walter S., *Știința politică. O introducere*, Polirom, Iași, 2011.
89. ROSTOW, Walt W., *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Ediția a treia, Cambridge University Press, f. 1., 1991.

90. ROTTER, Andrew, *Hiroshima, the World's Bomb*, Oxford University Press, f. 1., 2008.
91. RUGGIE, John Gerrard, "Review: Continuity and Transformation in the World Polity. Toward a Neorealist Synthesis", *World Politics*, vol. 35, nr. 2, ianuarie 1983.
92. SAGAN, Scott, "The Perils of Proliferation: Organization Theory, Deterrence Theory, and the Spread of Nuclear Weapons", *International Security*, 18(4), primăvara 1994.
93. SCHELLING, Thomas C., *Strategia conflictului*, Editura Integral, București, 2000.
94. SIMMONS, Beth A., *Handbook of International Relation*, Sage, f. 1., 2013.
95. SOARE, Simona R., „Tranziția de putere”, în BIRO, Daniel (coord.), *Relațiile Internaționale Contemporane. Teme centrale în politica mondială*, Polirom, 2013.
96. STRANGE, Susan, *State și piețe*, Institutul European, Iași, 1997.
97. TANNENWALD, Nina, *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*, Cambridge University Press, f. 1., 2009.
98. TELLIS, Ashley J.; BIALLY, Janice; LAYNE, Christopher; McPHERSON, Melissa, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, RAND, 2000, URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1110.html
99. TETLOCK, Philip E.; GARDNER, Dan, *Superforecasting: The Art and Science of Prediction*, Broadway Books, f. 1., 2016.
100. ***, "What are hypersonic weapons?", *The Economist*, 3 ianuarie 2019, URL: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2019/01/03/what-are-hypersonic-weapons>
101. WALTZ, Kenneth N., *Omul, statul și războiul*, Institutul European, Iași, 2000.
102. WALTZ, Kenneth N., "The Spread of Nuclear Weapons: More May be Better", *Adelphi Papers*, 171, IISS, 1981, URL: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm>

103. WALTZ, Kenneth N., *Teoria politicii internaționale*, Polirom, 2006.
104. WIGHT, Martin, *Politica de putere*, Editura Arc, Chișinău, 1998.
105. WOHLSTETTER, Albert, “The Delicate Balance of Terror”, în ZARATE, Robert, SOKOLSKI, Henry (coord.), *Nuclear Heuristics: Albert and Roberta Wohlstetter*, The Strategic Studies Institute, 2009.
106. WOHLSTETTER, Albert, “The Delicate Balance of Terror”, în ZARATE, Robert; SOKOLSKI, Henry (coord.), *Nuclear Heuristics: Albert and Roberta Wohlstetter*, The Strategic Studies Institute, 2009.
107. WOHLSTETTER, Albert, “Theory and Opposed-Systems Design”, ZARATE, Robert; SOKOLSKI, Henry (coord.), *Nuclear Heuristics: Albert and Roberta Wohlstetter*, The Strategic Studies Institute, 2009.
108. WOLFERS, Arnold, “The Pole of Power and the Pole of Indifference”, în WOLFERS, Arnold, *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, The John Hopkins Press, 1962.
109. ZARATE, Robert; SOKOLSKI, Henry (coord.), *Nuclear Heuristics: Albert and Roberta Wohlstetter*, The Strategic Studies Institute, 2009.
110. WALTON, C. Dale, “The Second Nuclear Age: Nuclear Weapons in the Twenty-First Century”, în BAYLIS, John; WIRTZ, James J.; GRAY, Colin S., *Strategy in the Contemporary World*, ediția a VI-a, Oxford University Press, 2019.
111. ZODIAN, Mihai, „Proliferarea armelor de distrugere în masă”, în BIRO, Daniel (coord.), *Relațiile Internaționale Contemporane. Teme centrale în politica mondială*, Polirom, 2013.

Redactor: Iulia Cojocaru
Tehnoredactor: Liliana Ilie
Coperta: Andreea Gîrtonea

Lucrarea conține 76 de pagini.

Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate
Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5, București
Tel.: +41.021.319.56.49, Fax: +41.021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Website: <http://cssas.unap.ro>

1/25.01.2021

C. 317/2020